

2026-02

pÿ — • Å Á É À ± Ê ° ® ^ ½ É Ã . ° ± 1 . ´ 1 ¬ x
 pÿ £ ¿ Ã ¹ ± » ¹ Ã Ä ¹ ° ® Â ÿ ¼ ¿ Ã À ¿ ½ ´ ¹ ± ° ©
 pÿ ” . ¼ ¿ ° Á ± Ä - ± Â Ä . Â “ ¹ ¿ Å ³ ° ¿ Ã » ± ²
 pÿ ± À ¿ Ä Å Ç - ± Ä . Â À Á ì » . È . Â ± À ì Ä
 pÿ • Å Á É À ± Ê ° ® ^ ½ É Ã .

pÿ ´ ´ ± ¼ ¿ À ¿ Í » ¿ Å , “ µ É Á ³ - ±

pÿ œ µ Ä ± Ä Ä Å Ç ¹ ± ° ì Á ì ³ Á ± ¼ ¼ ± ” ¹ µ , ½ Î ½ £ Ç - Æ µ É ½ , £ Ä Á ± Ä . ³ ¹ ° ® Â ° ± ¹ ´ Æ ¬ » µ ¹ ± /
 pÿ š ¿ ¹ ½ É ½ ¹ ° Î ½ • Ä ¹ Ä Ä . ¼ Î ½ , µ µ Ç ½ Î ½ ° ± ¹ ´ ½ , Á É À ¹ Ä Ä ¹ ° Î ½ £ À ¿ Å ´ Î ½ , ± ½ µ Ä ¹ Ä Ä ®

<http://hdl.handle.net/11728/13299>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ, ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

**«Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η διάλυση της Σοσιαλιστικής
Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας: Η αποτυχία της
πρόληψης από την Ευρωπαϊκή Ένωση».**

ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ

Φεβρουάριος , 2026

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ,
ΤΕΧΝΩΝ ΚΑΙ
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ**

**«Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η διάλυση της Σοσιαλιστικής
Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας: Η αποτυχία της
πρόληψης από την Ευρωπαϊκή Ένωση».**

**Διπλωματική Εργασία η οποία υποβλήθηκε προς απόκτηση εξ αποστάσεως
μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών στις Διεθνείς Σχέσεις, Στρατηγική και
Ασφάλεια, στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος**

ΑΔΑΜΟΠΟΥΛΟΥ ΓΕΩΡΓΙΑ

Φεβρουάριος , 2026

Πνευματικά δικαιώματα

Copyright © **Γεωργία Αδαμοπούλου, 2026**

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Η έγκριση της Διπλωματικής Εργασίας από το Πανεπιστημίου Νεάπολις δεν υποδηλώνει απαραίτητως και αποδοχή των απόψεων του συγγραφέα εκ μέρους του Πανεπιστημίου.

Σελίδα Εγκυρότητας

Όνοματεπώνυμο Φοιτητή: Γεωργία Αδαμοπούλου

Τίτλος Διπλωματικής Εργασίας: Η Ευρωπαϊκή Ένωση και η διάλυση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας: Η αποτυχία της πρόληψης από την Ευρωπαϊκή Ένωση

Η παρούσα Διπλωματική Εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των σπουδών για την απόκτηση εξ αποστάσεως μεταπτυχιακού τίτλου στο Πανεπιστήμιο Νεάπολις και εγκρίθηκε στις 16 Φεβρουαρίου 2026 από τα μέλη της Εξεταστικής Επιτροπής.

Εξεταστική Επιτροπή:

Πρώτος επιβλέπων (Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος): Δρ. Χαράλαμπος Τσαρδανίδης, Διευθυντής Ινστιτούτου Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων.

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Δρ. Αντώνης Κλάψης, Αναπληρωτής Καθηγητής στη Σύγχρονη Ιστορία και Διεθνής Πολιτική, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου.

Μέλος Εξεταστικής Επιτροπής: Δρ. Ιωσήφ Δεμερτζής, Αναπληρωτής Καθηγητής Μαζικής Διπλωματίας, Διεθνών Σχέσεων, Στρατηγικών Σπουδών και Εφαρμοσμένης Πληροφορικής, Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφος.

«Ευχαριστίες ή Αφιέρωση»

Η ολοκλήρωση της παρούσας πτυχιακής εργασίας αποτελεί το επιστέγασμα των σπουδών μου στο Τμήμα Ιστορίας, Πολιτικής και Διεθνών Σπουδών του Πανεπιστημίου Νεάπολις Πάφου.

Πρωτίστως, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στον επιβλέποντα καθηγητή μου, για την πολύτιμη καθοδήγηση, την επιστημονική υποστήριξη και την εμπιστοσύνη που μου έδειξε καθ' όλη τη διάρκεια της

εκπόνησης της μελέτης. Οι εύστοχες παρατηρήσεις και οι καίριες διορθώσεις του υπήρξαν καθοριστικές για τη διαμόρφωση του τελικού αποτελέσματος.

Επιπλέον, οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου για την αμέριστη συμπαράσταση, την υπομονή και την ηθική στήριξη που μου παρείχαν σε όλη τη διάρκεια των φοιτητικών μου χρόνων. Η συμβολή τους ήταν, και παραμένει, ανεκτίμητη.

Τέλος, ευχαριστώ θερμά τους φίλους και συμφοιτητές μου για τις συζητήσεις, την ενθάρρυνση και τις κοινές εμπειρίες που μοιραστήκαμε σε αυτό το ακαδημαϊκό ταξίδι.

Περιεχόμενα

Περίληψη	1
Abstract	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Εισαγωγή	5
1.1 Το Ιστορικό Πλαίσιο: Η Γεωπολιτική Ευφορία και η Βαλκανική Τραγωδία.....	5
1.2 Το Ερευνητικό Ερώτημα και ο Σκοπός της Εργασίας	6
1.3 Θεωρητικό Πλαίσιο: Το Χάσμα Ικανοτήτων-Προσδοκιών (CEG).....	7
1.4 Δομή της Εργασίας	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 :Το Χάσμα Ικανοτήτων-Προσδοκιών (CEG) και η Θεωρητική Προσέγγιση.	9
2.1 Το Θεωρητικό Πλαίσιο: Το "Χάσμα Ικανοτήτων-Προσδοκιών" (CEG) του Christopher Hill	9
2.2 Κριτική Προσέγγιση και η «Επιτελεστικότητα» του Μοντέλου CEG	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : Η Έναρξη της Κρίσης στη Γιουγκοσλαβία.....	14
3.1 Η Πρώτη Μεγάλη Κρίση της Μεταψυχροπολεμικής Ευρώπης.....	14
3.2 Η Οικονομική Διάσταση και η Αποτυχία του Προγράμματος Markončić	16
3.3 Η Φύση της Σύγκρουσης και οι Ρίζες της Βίας: Ο Ρόλος του JNA και το Κόσοβο	18
3.4 Ο Πόλεμος των Λέξεων: Ο Ρόλος των ΜΜΕ και η Προπαγάνδα του Μίσους.....	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Ανάλυση των Προσδοκιών και της Αποτυχίας της ΕΚ/ ΕΕ (1991–1992).....	22
4.1 Η «Ωρα της Ευρώπης»: Οι Προσδοκίες ως το Πρώτο Case Study της ΚΕΠΠΑ	23
4.2 Η Αρχική Αντίδραση της ΕΚ: Από τη Διατήρηση της Ενότητας στη Διαχείριση της Διάλυσης.....	27
4.3 Το Χάσμα Ικανοτήτων: Εσωτερική Διαίρεση	30
4.3.1 Η Αποτυχία Στρατιωτικής Δράσης (Η Πρόταση της ΔΕΕ).....	31
4.4 Η Αποστολή Παρατηρητών (ECMM): Οι «Παγωτατζήδες» στο Πεδίο της Μάχης	32
4.5 Η Διπλωματική Αυταπάτη: Το Σχέδιο Carrington και η Απόρριψη της Συνομοσπονδίας.....	33
4.6 Η Νομικοποίηση της Κρίσης: Η Επιτροπή Badinter και τα Όρια του Διεθνούς Δικαίου.....	34
4.7 Το Ζήτημα της Αναγνώρισης και η Εσωτερική Διαίρεση.....	34
5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	37
5.1 Από την «Ωρα της Ευρώπης» στην Οδυνηρή Αφύπνιση	37
5.2 Το Διατλαντικό Ρήγμα και η Αμερικανική Ηγεμονία	39
5.3 Η Αποτυχία ως Καταλύτης: Θεσμική Μάθηση και Μετεξέλιξη.....	43
Βιβλιογραφία	45

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει την αποτυχία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (τότε Ευρωπαϊκής Κοινότητας) να αποτρέψει και να διαχειριστεί αποτελεσματικά τη βίαιη διάλυση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας, εστιάζοντας στην κρίσιμη περίοδο 1991-1992. Ως κεντρικό θεωρητικό πλαίσιο, υιοθετείται το μοντέλο του «Χάσματος Ικανοτήτων-Προσδοκιών» (Capability-Expectations Gap - CEG) του Christopher Hill (1993), υποστηρίζοντας ότι η Γιουγκοσλαβική κρίση αποτέλεσε την τραγική εμπειρική επιβεβαίωσή του. Η ανάλυση λαμβάνει επίσης υπόψη την κριτική ακαδημαϊκή συζήτηση, όπως αυτή διατυπώθηκε από τον Henrik Larsen (2017), σχετικά με την «επιτελεστικότητα» του μοντέλου CEG και τον τρόπο που αυτό πλαισιώνει την ΕΕ ως έναν εγγενώς ελλειμματικό δρώντα.

Επίσης, η παρούσα μελέτη αναλύει τη διπλή διάσταση αυτού του χάσματος. Αρχικά, εξετάζει τις ιδιαίτερα υψηλές προσδοκίες με τις οποίες η Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΚ) εισήλθε στη διαχείριση της κρίσης¹. Ενθαρρυμένη από τη δυναμική της Συνθήκης του Μάαστριχτ και την αρχική απροθυμία των Ηνωμένων Πολιτειών, η ΕΚ αντιμετώπισε τη Γιουγκοσλαβική κρίση ως την πρώτη κρίσιμη μελέτη περίπτωσης για την ανάδυση της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ), μια αντίληψη που αποτυπώθηκε στη διακήρυξη της «Ωρας της Ευρώπης» (Larrabee 1994, 12-25).

Στη συνέχεια, τεκμηριώνει το βαθύ «Χάσμα Ικανοτήτων-Προσδοκιών» (Capability-Expectations Gap) που οδήγησε στην επιχειρησιακή αποτυχία. Το εν λόγω χάσμα εκδηλώθηκε σε δύο επίπεδα. Πρώτον, σε μια δομική εσωτερική διαίρεση των «Δώδεκα», η οποία προκάλεσε παράλυση στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Η δυστοκία αυτή αποτυπώθηκε ανάγλυφα στην αδυναμία ανάληψης αυτόνομης στρατιωτικής δράσης μέσω της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)², κυρίως λόγω των βρετανικών αντιρρήσεων, όσο και στην έντονη πολιτική απόκλιση μεταξύ της Γερμανίας η οποία πίεζε για την πρόωρη αναγνώριση της Κροατίας και της Σλοβενίας και του άξονα Γαλλίας-Ηνωμένου Βασιλείου, που προέτασσε τη διατήρηση της Γιουγκοσλαβικής ενότητας.

Δεύτερον, η ΕΚ/ΕΕ παρερμήνευσε τη θεμελιώδη φύση της σύγκρουσης, προσεγγίζοντας έναν βίαιο εθνικιστικό πόλεμο, υποστηριζόμενο από τον Γιουγκοσλαβικό Λαϊκό Στρατό (JNA), με τα περιορισμένα εργαλεία μιας «Πολιτικής Δύναμης» (Civilian Power). Η αποκλειστική χρήση διπλωματικών μέσων και

¹ Για λόγους μεθοδολογικής συνέπειας και ιστορικής ακρίβειας, στην παρούσα μελέτη υιοθετείται η εξής ορολογία: Για τα γεγονότα που αναφέρονται πριν από το 1992, έτος ίδρυσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), χρησιμοποιείται ο όρος «Ευρωπαϊκή Κοινότητα» (ΕΚ). Για τη συνολική περίοδο της διάλυσης της Γιουγκοσλαβίας υιοθετείται η γραφή «ΕΚ/ΕΕ», ενώ για τα γεγονότα μετά το 1992 χρησιμοποιείται ο όρος «ΕΕ».

² Η Δυτικοευρωπαϊκή Ένωση (ΔΕΕ) αποτέλεσε έναν αμυντικό οργανισμό που ιδρύθηκε με τη Συνθήκη των Βρυξελλών (1948) και επαναδραστηριοποιήθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1980 με σκοπό να αποτελέσει τον αμυντικό πυλώνα της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και τη γέφυρα μεταξύ της ΕΕ και του ΝΑΤΟ. Κατά τη διάρκεια της Γιουγκοσλαβικής κρίσης, η αδυναμία των κρατών-μελών να συμφωνήσουν στο εύρος των αρμοδιοτήτων της ΔΕΕ ανέδειξε τα θεσμικά όρια μιας αυτόνομης ευρωπαϊκής αμυντικής ταυτότητας (Duke 1996, 167-170).

οικονομικών κυρώσεων, χωρίς την υποστήριξη αξιόπιστης στρατιωτικής αποτροπής, κατέστησε την αποτυχία της μεσολάβησης αναπόφευκτη (Arikan 2013, 3-5).

Τέλος, η παρούσα μελέτη καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η τραυματική εμπειρία της Γιουγκοσλαβίας, παρά το γεγονός ότι επιβεβαίωσε με τον πλέον emphaticό τρόπο το Χάσμα Ικανοτήτων-Προσδοκιών (CEG), λειτούργησε μακροπρόθεσμα ως ένας «επώδυνος καταλύτης» (Jopp 1994, 15-18). Η κρίση αυτή ανάγκασε την Ευρωπαϊκή Ένωση να συνειδητοποιήσει τις εγγενείς αδυναμίες της και να εγκαινιάσει τη μακρά και πολυεπίπεδη διαδικασία οικοδόμησης ουσιαστικών ικανοτήτων στον τομέα της ασφάλειας και της άμυνας, η οποία οδήγησε σταδιακά στη διαμόρφωση της Κοινής Πολιτικής Ασφάλειας και Άμυνας (ΚΠΑΑ).

Λέξεις-κλειδιά: Ευρωπαϊκή Ένωση, γιουγκοσλαβική κρίση, ΚΕΠΠΑ, Χάσμα Ικανοτήτων-Προσδοκιών, αποτυχία εξωτερικής πολιτικής.

Abstract

This paper examines the failure of the European Union (then European Community) to prevent and effectively manage the violent dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, focusing on the critical period of 1991-1992. The "Capability-Expectations Gap" (CEG) model, developed by Christopher Hill (1993), serves as the central theoretical framework, supporting the premise that the Yugoslav crisis constituted its tragic empirical confirmation. Furthermore, the analysis incorporates the critical academic discourse as articulated by Henrik Larsen (2017) regarding the "performativity" of the CEG model and the manner in which it frames the EU as an inherently deficient actor.

Moreover, the present study analyzes the dual dimension of this gap. Initially, it examines the exceptionally high expectations with which the European Community (EC) entered the management of the crisis³. Encouraged by the momentum of the Maastricht Treaty and the initial reluctance of the United States, the EC approached the Yugoslav crisis as the first crucial case study for the emergence of the Common Foreign and Security Policy (CFSP) a perception encapsulated in the declaration of the "Hour of Europe" (Larrabee 1994, 12-25).

Subsequently, the paper documents the profound Capability-Expectations Gap that led to operational failure. This gap manifested on two levels. First, in a fundamental internal division among the "Twelve," which paralyzed the decision-making process. This inertia was clearly reflected both in the inability to undertake autonomous military action through the Western European Union (WEU)⁴, primarily due to British objections, and in the intense political divergence between Germany which pushed for the early recognition of Croatia and Slovenia and the France-United Kingdom axis, which prioritized the preservation of Yugoslav unity.

Second, the EC/EU completely misinterpreted the fundamental nature of the conflict, approaching a violent nationalist war, supported by the Yugoslav People's Army (JNA), with the limited tools of a "Civilian Power." The exclusive reliance on diplomatic means and economic sanctions, without the support of credible military deterrence, rendered the failure of mediation inevitable (Arikan 2013, 3-5).

Finally, the study concludes that the traumatic experience of Yugoslavia, while confirming the CEG in the most emphatic manner, functioned in the long term as a "painful catalyst" (Jopp 1994, 15-18). This crisis forced the European Union to realize its inherent weaknesses and to initiate the long, multifaceted process of

³ For reasons of methodological consistency and historical accuracy, the following terminology is adopted in this study: For events occurring prior to 1992, the founding year of the European Union (EU), the term "European Community" (EC) is used. For the overall period of the dissolution of Yugoslavia, the notation "EC/EU" is adopted, while for events after 1992, the term "EU" is employed.

⁴ The Western European Union (WEU) was a defense organization established by the Treaty of Brussels (1948) and reactivated in the mid-1980s to serve as the defense pillar of European integration and a bridge between the EU and NATO. During the Yugoslav crisis, the inability of member states to agree on the scope of the WEU's competencies highlighted the institutional limits of an autonomous European defense identity (Duke 1996, 167-170).

building substantive security and defense capabilities, which gradually led to the formation of the Common Security and Defence Policy (CSDP).

Keywords: European Union, Yugoslav crisis, CFSP, Capability–Expectations Gap, foreign policy failure.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Εισαγωγή

1.1 Το Ιστορικό Πλαίσιο: Η Γεωπολιτική Ευφορία και η Βαλκανική Τραγωδία

Η δεκαετία του 1990 ανέτειλε για την ευρωπαϊκή ήπειρο μέσα σε ένα κλίμα πρωτοφανούς ιστορικής αισιοδοξίας. Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου το 1989, η ειρηνική επανένωση της Γερμανίας και η κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη δημιούργησαν την πεποίθηση ότι η «Γηραιά Ήπειρος» είχε οριστικά υπερβεί το διχαστικό παρελθόν της. Η φιλελεύθερη δημοκρατία και η οικονομία της αγοράς φάνταζαν ως οι μοναδικοί κυρίαρχοι, ενώ η Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΚ), ενδυναμωμένη από την επιτυχία της Ενιαίας Αγοράς, ετοιμαζόταν για το μεγάλο άλμα προς την πολιτική ένωση μέσω της Συνθήκης του Μάαστριχτ.

Μέσα σε αυτή την ατμόσφαιρα θεσμικής ευφορίας, η οποία συχνά περιγράφεται ως «μεταψυχροπολεμική αισιοδοξία», η διεθνής κοινότητα και οι Ευρωπαίοι ιθύνοντες πίστεψαν ότι ο πόλεμος, ως μέσο επίλυσης διαφορών, είχε εξοριστεί οριστικά από το ευρωπαϊκό έδαφος. Η Ευρώπη φάνταζε ως ένας φάρος σταθερότητας, έτοιμη να εξάγει το μοντέλο της ειρηνικής συνεργασίας και της οικονομικής αλληλεξάρτησης στους γείτονές της και γενικότερα στον κόσμο. Ωστόσο, αυτή η ψευδαίσθηση διαλύθηκε βίαια και απότομα στη νοτιοανατολική γωνία της ηπείρου. Η διάλυση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (ΣΟΔΓ), η οποία ξεκίνησε με τις διακηρύξεις ανεξαρτησίας της Σλοβενίας και της Κροατίας τον Ιούνιο του 1991, εξελίχθηκε ταχύτατα στην πιο αιματηρή σύγκρουση επί ευρωπαϊκού εδάφους μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Η αντίθεση ήταν δραματική. Από τη μια ήταν η ώρα που στη Δυτική Ευρώπη καταργούνταν τα σύνορα και σχεδιαζόταν το κοινό νόμισμα και από τη άλλη στα Δυτικά Βαλκάνια τα σύνορα επαναχαράσσονταν με αίμα, εθνοκαθάρσεις και βομβαρδισμούς πόλεων. Η κρίση αυτή δεν αποτέλεσε απλώς μια ανθρωπιστική τραγωδία, αλλά μια υπαρξιακή δοκιμασία για την ίδια την Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Κλήθηκε να αποδείξει ότι μπορούσε να διαχειριστεί μια μείζονα κρίση ασφάλειας στην άμεση «αυλή» της, χωρίς την κηδεμονία των Ηνωμένων Πολιτειών. Η παρούσα εργασία εστιάζει ακριβώς σε αυτό το ιστορικό παράδοξο: Πώς και γιατί η ισχυρότερη οικονομική ένωση του κόσμου απέτυχε να αποτρέψει έναν πόλεμο στα σύνορά της, παρά τις φιλόδοξες διακηρύξεις της ότι είχε έρθει «η Ωρα της Ευρώπης».

1.2 Το Ερευνητικό Ερώτημα και ο Σκοπός της Εργασίας

Το κεντρικό ερευνητικό ερώτημα που εξετάζει η παρούσα μελέτη είναι η αναντιστοιχία μεταξύ των διακηρυγμένων στόχων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και των πενιχρών αποτελεσμάτων της πολιτικής της κατά την κρίσιμη διετία 1991-1992. Η περίοδος αυτή είναι καθοριστική, καθώς περιλαμβάνει την έναρξη των εχθροπραξιών, τις αποτυχημένες διπλωματικές διασκέψεις, την άκαρπη προσπάθεια αποστολής ευρωπαϊκής ειρηνευτικής δύναμης και την αμφιλεγόμενη απόφαση για την αναγνώριση των αποσχισθέντων δημοκρατιών.

Σκοπός της εργασίας είναι να αναδείξει το ερώτημα εάν η αποτυχία της ΕΚ οφειλόταν σε συγκυριακά λάθη ή σε κακούς διπλωματικούς χειρισμούς ή ήταν απόρροια δομικών αδυναμιών. Η ΕΚ επιχείρησε να αντιμετωπίσει έναν σκληρό εθνικιστικό πόλεμο, όπου κυριαρχούσε η στρατιωτική ισχύς, χρησιμοποιώντας αποκλειστικά εργαλεία οικονομικής επιρροής και διπλωματικής πίεσης. Ταυτόχρονα, η απουσία κοινής στρατηγικής κουλτούρας μήπως είχε ως αποτέλεσμα την εσωτερική διάσπαση, με τα κράτη-μέλη να προκρίνουν αποκλίνοντα εθνικά συμφέροντα όπως η γερμανική πίεση για αυτοδιάθεση έναντι της γαλλικής και βρετανικής επιμονής στη σταθερότητα παραλύοντας τη συλλογική δράση;.

Η εργασία υποστηρίζει ότι η γιουγκοσλαβική κρίση λειτούργησε ως καταλύτης που αποκάλυψε τα όρια της ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής, καταρρίπτοντας τον μύθο ότι η οικονομική ισχύς μεταφράζεται αυτόματα σε γεωπολιτική επιρροή. Η ανάλυση δεν περιορίζεται στην καταγραφή των γεγονότων, αλλά επιδιώκει να ερμηνεύσει τα βαθύτερα αίτια της αδράνειας, της κακοφωνίας και της τελικής εξάρτησης από τον αμερικανικό και νατοϊκό παράγοντα.

1.3 Θεωρητικό Πλαίσιο: Το Χάσμα Ικανοτήτων-Προσδοκιών (CEG)

Για την ερμηνεία των παραπάνω φαινομένων, η εργασία υιοθετεί ως κεντρικό αναλυτικό εργαλείο το μοντέλο του «Χάσματος Ικανοτήτων-Προσδοκιών» (Capability-Expectations Gap - CEG), όπως αυτό διατυπώθηκε από τον Christopher Hill το 1993. Η θεωρία του Hill κρίνεται ως εξαιρετικά χρήσιμη για την εξεταζόμενη περίοδο, καθώς αναπτύχθηκε ακριβώς υπό το βάρος των γεγονότων στη Γιουγκοσλαβία.

Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό, η διεθνής υπόσταση της Ευρώπης χαρακτηρίζεται από μια θεμελιώδη ανισορροπία: Οι προσδοκίες που έχουν τρίτα κράτη (όπως οι γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες), οι διεθνείς δρώντες (όπως οι ΗΠΑ) αλλά και οι ίδιοι οι ευρωπαίοι πολίτες από την Ένωση, υπερβαίνουν κατά πολύ τις θεσμικές, πολιτικές και στρατιωτικές ικανότητες που η Ένωση διαθέτει για να τις εκπληρώσει. Στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, το χάσμα αυτό φαίνεται ότι έλαβε τραγικές διαστάσεις. Η ΕΚ δημιούργησε την προσδοκία ότι θα εγγυηθεί την ειρήνη («This is the hour of Europe»), αλλά δεν διέθετε, όπως θα αναλύσουμε, ούτε τον στρατιωτικό βραχίονα για να επιβάλει εκεχειρία, ούτε τον μηχανισμό λήψης αποφάσεων για να δράσει ταχύτατα και ενιαία. Η εφαρμογή του CEG στην ανάλυση επιτρέπει την κατανόηση της κρίσης όχι απλώς ως μιας διπλωματικής ήττας, αλλά ως μιας συστημικής δομικής δυσλειτουργίας που πήγαζε από την ίδια τη φύση της ΕΚ ως ενός «ημιτελούς» διεθνούς δρώντα.

Παράλληλα, η εργασία λαμβάνει υπόψη και την κριτική που έχει ασκηθεί στο μοντέλο, όπως από τον Henrik Larsen, εξετάζοντας πώς ο λόγος περί «χάσματος» μπορεί να κατασκευάζει την ΕΕ ως εξ ορισμού ελλειμματική επειδή τη συγκρίνει με το πρότυπο του εθνικού κράτους. Ωστόσο, η εμπειρική πραγματικότητα της περιόδου 1991-1992 επιβεβαιώνει σε μεγάλο βαθμό την αρχική θέση του Hill.

1.4 Δομή της Εργασίας

Η εργασία διαρθρώνεται σε πέντε κεφάλαια, ακολουθώντας μια λογική πορεία από τη θεωρία στην ιστορική ανάλυση και τέλος στη σύνθεση των συμπερασμάτων.

Το Κεφάλαιο 2 παρουσιάζει αναλυτικά το θεωρητικό πλαίσιο. Αναλύεται η έννοια του Capability-Expectations Gap του Christopher Hill, ορίζονται οι έννοιες της «Ικανότητας» και της «Προσδοκίας» στο ευρωπαϊκό πλαίσιο και παρουσιάζεται η κριτική προσέγγιση περί της «επιτελεστικότητας» του μοντέλου.

Το Κεφάλαιο 3 εξετάζει το ιστορικό υπόβαθρο της κρίσης. Αναλύει τη φύση της σύγκρουσης, τον ρόλο του Γιουγκοσλαβικού Λαϊκού Στρατού (JNA) και τις ρίζες του εθνικισμού, εστιάζοντας στο πώς η ΕΚ παρερμήνευσε τη φύση της βίας, θεωρώντας την λανθασμένα ως μια απλή πολιτική διαφωνία που θα μπορούσε να επιλυθεί με οικονομικά κίνητρα.

Το Κεφάλαιο 4 αποτελεί τον πυρήνα της εμπειρικής ανάλυσης. Εξετάζει τις ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες κατά την περίοδο 1991-1992, όπως τη Διάσκεψη της Χάγης και την Επιτροπή Badinter. Εστιάζει ιδιαίτερα στις εσωτερικές διαιρέσεις των «Δώδεκα», την αποτυχία ενεργοποίησης της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) λόγω βρετανικών αντιρρήσεων και τη δραματική ρήξη Γερμανίας-Γαλλίας στο ζήτημα της αναγνώρισης της Κροατίας και της Σλοβενίας. Επίσης, αναλύεται ο ειδικός ρόλος της Ελλάδας και η πολιτική των τριών όρων που έθεσε.

Τέλος, το Κεφάλαιο 5 συνοψίζει τα ευρήματα της έρευνας. Καταδεικνύει πώς η αποτυχία στη Γιουγκοσλαβία επιβεβαίωσε το χάσμα του Hill και πώς η εξάρτηση από τις ΗΠΑ κατέρριψε τις ψευδαισθήσεις περί στρατηγικής αυτονομίας. Παράλληλα, όμως, αναδεικνύει πώς αυτή η τραυματική εμπειρία λειτούργησε ως καταλύτης «θεσμικής μάθησης», οδηγώντας τελικά στη περαιτέρω θεσμοθέτηση της ΚΕΠΠΑ και στη μετέπειτα ανάπτυξη της Κοινής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας (ΚΠΑΑ), σε μια προσπάθεια της Ευρώπης να μην επαναλάβει τα λάθη του παρελθόντος.

Μέσα από αυτή τη διαδρομή, η εργασία φιλοδοξεί να φωτίσει μια από τις πιο σκοτεινές αλλά και διδακτικές σελίδες της σύγχρονης ευρωπαϊκής ιστορίας, αναδεικνύοντας τη διαλεκτική σχέση μεταξύ των υψηλών προσδοκιών και της σκληρής πραγματικότητας της διεθνούς πολιτικής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 :Το Χάσμα Ικανοτήτων-Προσδοκιών (CEG) και η Θεωρητική Προσέγγιση.

2.1 Το Θεωρητικό Πλαίσιο: Το "Χάσμα Ικανοτήτων-Προσδοκιών" (CEG) του Christopher Hill

Η απόπειρα ανάλυσης της ανταπόκρισης της Ευρωπαϊκής Ένωσης (τότε ΕΚ) στην γιουγκοσλαβική κρίση θα στηριχτεί στο ερμηνευτικό εργαλείο του «Χάσματος μεταξύ Ικανοτήτων και Προσδοκιών» (Capability–Expectations Gap - CEG), το οποίο ανέπτυξε ο Christopher Hill (1993). Η κεντρική θέση του Hill είναι ότι η Ευρωπαϊκή Κοινότητα/Ένωση πάσχει από μια θεμελιώδη και δομική ασυμφωνία, οι προσδοκίες που καλλιεργούνται για τον διεθνή της ρόλο υπερβαίνουν κατά πολύ τις πραγματικές της ικανότητες να ανταποκριθεί σε αυτές (Hill 1993, 306, 315).

Για τον Hill, οι Προσδοκίες αφορούν το σύνολο των ρόλων και των δράσεων που η διεθνής κοινότητα (τρίτες χώρες, διεθνείς οργανισμοί) αλλά και οι εσωτερικοί παράγοντες (τα ίδια τα κράτη-μέλη, τα θεσμικά όργανα της ΕΕ) αναμένουν από την Ένωση να αναλάβει στη διεθνή σκηνή (Hill 1993, 306, 310, 315). Αυτές οι προσδοκίες πηγάζουν τόσο από το εξωτερικό περιβάλλον (π.χ., αιτήματα για βοήθεια, μεσολάβηση, οικονομική στήριξη, ανάγκη για περιφερειακή σταθεροποίηση ή εξισορρόπηση ισχύος) όσο και από το εσωτερικό της Ένωσης (π.χ., η ρητορική περί ενότητας, η προβολή της οικονομικής ισχύος, οι φιλοδοξίες που απορρέουν από συνθήκες όπως του Μάαστριχτ, η «αυταρέσκεια», bullshness, μετά την επιτυχία της Ενιαίας Αγοράς) (Hill 1993, 306, 315). Ο Hill αναφέρει συγκεκριμένους τομείς όπου οι προσδοκίες ήταν ιδιαίτερα υψηλές: διαχείριση του παγκόσμιου εμπορίου, σχέσεις με τον Παγκόσμιο Νότο, σταθεροποίηση της Δυτικής και Ανατολικής Ευρώπης, ανάληψη ρόλου στην παγκόσμια ισορροπία ισχύος, περιφερειακή ειρήνευση, παγκόσμιες παρεμβάσεις, μεσολάβηση σε συγκρούσεις και συμμετοχή στην εποπτεία της παγκόσμιας οικονομίας (Hill 1993, 310-314).

Από την άλλη πλευρά, οι Ικανότητες αναφέρονται στα πραγματικά μέσα, τους πόρους και τους μηχανισμούς που διαθέτει η Ένωση για να δράσει αποτελεσματικά στη διεθνή σκηνή. Αυτές περιλαμβάνουν την εσωτερική συνοχή (ability to agree), τους διαθέσιμους πόρους (οικονομικούς, στρατιωτικούς, διπλωματικούς), και τα εργαλεία/μέσα που έχει στη διάθεσή της (Hill 1993, 315, 321). Ο Hill τονίζει ότι η ΕΕ, παρά την οικονομική της ισχύ, υστερεί σημαντικά σε σύγκριση με ένα κράτος, ιδίως στην «υψηλή πολιτική». Της λείπουν βασικές κρατικές εξουσίες όπως η κήρυξη πολέμου/ειρήνης, η ύπαρξη ενιαίων ενόπλων δυνάμεων, η πλήρης αυτονομία στη σύναψη συνθηκών ή ο έλεγχος εξωτερικών συνόρων (Hill 1993, 316-317). Η δομή της παραμένει κατά βάση διακυβερνητική σε κρίσιμους τομείς, καθιστώντας τη λήψη αποφάσεων αργή και συχνά αναποτελεσματική (Hill 1993, 318). Η προσέγγισή της στις διεθνείς σχέσεις παρέμενε κυρίως αυτή μιας «Civilian Power», που στηρίζεται στη διπλωματία, την οικονομική ισχύ και τα ήπια μέσα, χωρίς την απαραίτητη στρατιωτική ισχύ για να υποστηρίξει τους στόχους της σε περιπτώσεις σοβαρών κρίσεων (Hill 1993, 305, 318). Επιπλέον, όπως υπογράμμισε εμφaticά η Nicole Gnesotto, μια κρίσιμη αδυναμία είναι η

έλλειψη ενιαίας πολιτικής βούλησης μεταξύ των κρατών-μελών, τα οποία συχνά καθοδηγούνται από αντικρουόμενα εθνικά συμφέροντα (Gnesotto 1994, 15).

Τα αίτια του χάσματος, σύμφωνα με τον Hill, εντοπίζονται στο γεγονός ότι οι προσδοκίες για την ΕΕ «διογκώθηκαν» ταχύτερα από ό,τι αναπτύχθηκαν οι ικανότητές της (Hill 1993, 306, 315). Η επιτυχία της Ενιαίας Αγοράς και η δυναμική του Μάαστριχτ δημιούργησαν μια εικόνα ισχύος και ενότητας που δεν αντανακλούσε την πραγματικότητα της πολιτικής και στρατιωτικής της ικανότητας (Hill 1993, 315). Η Ένωση δεν διέθετε ούτε τους πόρους ούτε την πολιτική δομή για να ανταποκριθεί στις αυξανόμενες απαιτήσεις που ουσιαστικά η ίδια, εν μέρει, είχε ενθαρρύνει (Hill 1993, 315).

Ο Hill δεν εστιάζει σε πιθανά πλεονεκτήματα αυτού του χάσματος, αλλά τονίζει κυρίως τα μειονεκτήματα και τους κινδύνους του (Hill 1993, 315, 317, 321). Το χάσμα δημιουργεί μια «επικίνδυνη ένταση» στην εξωτερική πολιτική της ΕΕ (Hill 1993, 321). Οδηγεί την ίδια την Ένωση στην υιοθέτηση «μη ρεαλιστικών πολιτικών», δηλαδή πολιτικών που υπερεκτιμούν την ικανότητά της να επηρεάσει γεγονότα ή να επιτύχει στόχους, βασιζόμενη σε μια ψευδή αίσθηση ισχύος ή σε εξωτερικές πιέσεις (Hill 1993, 315). Αυτό μπορεί να εκδηλωθεί με φιλόδοξες διπλωματικές πρωτοβουλίες χωρίς επαρκή μέσα πίεσης, ή με την ανάληψη δεσμεύσεων που η Ένωση αδυνατεί να τηρήσει, οδηγώντας σε αμηχανία, αποτυχία και βλάβη της αξιοπιστίας της (Hill 1993, 317, 321). Ταυτόχρονα, το χάσμα ενθαρρύνει την «ανάληψη υπερβολικού ρίσκου από τα αιτούντα κράτη» (Hill 1993, 315). Τρίτες χώρες, παρασυρόμενες από τη ρητορική της ΕΕ ή από μια υπερεκτιμημένη αντίληψη της ισχύος της, μπορεί να προβούν σε ενέργειες (π.χ., διακήρυξη ανεξαρτησίας, σύγκρουση με ισχυρότερο γείτονα) προσδοκώντας μια ουσιαστική ευρωπαϊκή υποστήριξη ή προστασία που τελικά δεν υλοποιείται στον αναμενόμενο βαθμό ή χρόνο, με αποτέλεσμα να εκτίθενται σε κίνδυνο (Hill 1993, 315). Η περίπτωση της αναγνώρισης της Σλοβενίας και της Κροατίας, όπως αναφέρεται στην επόμενη ενότητα, μπορεί να θεωρηθεί παράδειγμα και των δύο αυτών κινδύνων.

Το χάσμα έχει σημαντικές επιπτώσεις για την ιδιότητα της ΕΕ ως δρώντος στη διεθνή σκηνή. Χρησιμοποιώντας τον όρο “actorness” (ιδιότητα του δρώντος), τον οποίο ο Hill δανείζεται από προηγούμενους μελετητές (Sjöstedt 1977· Taylor 1982), εξετάζει τον βαθμό στον οποίο η ΕΕ μπορεί να θεωρηθεί ένας αυτόνομος, οριοθετημένος και δομημένος δρώντας στις διεθνείς σχέσεις (Hill 1993, 308-309). Ακολουθώντας συγκεκριμένα τον Sjöstedt (1977), ο Hill υιοθετεί τον ορισμό ότι ένας διεθνής δρων πρέπει να είναι (1) οριοθετημένος από το περιβάλλον του, (2) αυτόνομος στη λήψη αποφάσεων και (3) να διαθέτει τις δομικές προϋποθέσεις για δράση σε διεθνές επίπεδο (Hill 1993, 309). Το CEG αποκαλύπτει ακριβώς τα όρια αυτής της ιδιότητας, καθώς το ίδιο το “χάσμα” είναι η απόδειξη ότι η ΕΕ υστερεί στα βασικά συστατικά του “actorness” που όρισε ο Sjöstedt. Ενώ οι προσδοκίες προς την ΕΕ προϋποθέτουν ότι μπορεί να λειτουργήσει ως ένας ενιαίος, αυτόνομος και ισχυρός διεθνής δρων δηλαδή όπως ένα κυρίαρχο κράτος που διαθέτει πλήρεις μηχανισμούς λήψης αποφάσεων και επιβολής στην πραγματικότητα η Ένωση δεν διαθέτει τα αντίστοιχα μέσα. Η απουσία κοινής πολιτικής βούλησης μεταξύ των κρατών-μελών, η έλλειψη ενιαίου στρατιωτικού μηχανισμού και οι αργές,

διαδικασίες λήψης αποφάσεων περιορίζουν την ικανότητά της να δρα γρήγορα, αποτελεσματικά και δεσμευτικά. Με άλλα λόγια, η ΕΕ δεν έχει τα «δομικά εργαλεία» ενός κράτους (όπως ενιαίο στρατό, ενιαία εξωτερική πολιτική, εξουσία επιβολής ή ταχεία λήψη αποφάσεων), και έτσι αδυνατεί να ανταποκριθεί στις υψηλές προσδοκίες που εγείρονται για τον διεθνή της ρόλο. Παρά το γεγονός ότι η ΕΕ έχει αναμφίβολα μια σημαντική διεθνή «παρουσία» (όρος που δανείζεται από τους Allen and Smith) (Allen and Smith 1990, 19-37) και επηρεάζει τρίτους (Hill 1993, 309), το χάσμα καταδεικνύει ότι δεν είναι ένας πλήρης, συνεκτικός διεθνής δρώντας, εφάμιλλος ενός κράτους (Hill 1993, 318, 320). Η απόσταση μεταξύ προσδοκιών και ικανοτήτων σημαίνει ότι η "actorness" της ΕΕ είναι ατελής, συχνά αντιφατική και υπό διαρκή αμφισβήτηση, ειδικά σε τομείς που απαιτούν αποφασιστική και ενιαία δράση. Η υπέρβαση αυτού του χάσματος, είτε μέσω της αύξησης των ικανοτήτων είτε μέσω της μείωσης των προσδοκιών, αποτελεί προϋπόθεση για την ενίσχυση της ιδιότητάς της ως δρώντος (Hill 1993, 321).

Παρά τη σημασία της έννοιας του Capability–Expectations Gap (CEG), αρκετοί μελετητές έχουν ασκήσει κριτική στην προσέγγιση του Hill, θεωρώντας ότι υπεραπλουστεύει τη φύση της ΕΕ ως διεθνούς δρώντος. Ο Ginsberg υποστηρίζει ότι το CEG, αν και χρήσιμο για τη διάγνωση της απόστασης μεταξύ θεσμικών ικανοτήτων και διεθνών προσδοκιών, δεν επαρκεί για να εξηγήσει τον τρόπο με τον οποίο η ΕΕ παράγει εξωτερική πολιτική (Ginsberg 1999, 435). Η έννοια εστιάζει κυρίως στη «μειονεξία ικανοτήτων», παραβλέποντας τον εξελικτικό χαρακτήρα του συστήματος εξωτερικών σχέσεων της Ένωσης, τη σταδιακή εδραίωση διαδικασιών συνεργασίας και τις μεταβαλλόμενες θεσμικές κουλτούρες. Επιπλέον, σύμφωνα με την κριτική, η έννοια διατρέχει τον κίνδυνο να μετρά την ΕΕ με πρότυπα κρατικής εξωτερικής πολιτικής, ενώ η ίδια αποτελεί *sui generis* οντότητα με υβριδικά χαρακτηριστικά μιας κρατικής οντότητας (Ginsberg 1999, 438).

Στο ίδιο πνεύμα, νεότερη βιβλιογραφία επισημαίνει ότι το CEG αναπαράγει μια «κανονιστική προκατάληψη» υπέρ ενός περισσότερο συγκεντρωτικού, κρατοκεντρικού ευρωπαϊκού μοντέλου (Smith 2021, 12–13). Η προσέγγιση του Hill, σύμφωνα με αυτή την κριτική, δεν λαμβάνει υπόψη ότι η ΕΕ συχνά επιλέγει σκόπιμα μη κρατικές παροδοσιακές μορφές διεθνούς δράσης, όπως η πολυεπίπεδη διπλωματία ή η πρότυπη ισχύς. Παράλληλα, ο Larsen, στο κεφάλαιο του αφιερωμένο στην ανάλυση του Hill, υπογραμμίζει ότι το CEG αδυνατεί να ενσωματώσει τη δυναμική των εξευρωπαϊσμένων πρακτικών εξωτερικής πολιτικής, δηλαδή τον βαθμιαίο μετασχηματισμό των εθνικών συμφερόντων μέσα από τη συνεχή διακρατική συνεργασία (Larsen 2002, 47–48). Έτσι, η κριτική συγκλίνει στο ότι το χάσμα ικανοτήτων–προσδοκιών δεν είναι μόνο διαρθρωτικό, όπως ισχυρίζεται ο Hill, αλλά και εννοιολογικό: προκύπτει από τη χρήση κρατοκεντρικών κριτηρίων για την αξιολόγηση ενός μη κρατικού, πολυεπίπεδου διεθνούς δρώντος όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση.

2.2 Κριτική Προσέγγιση και η «Επιτελεστικότητα» του Μοντέλου CEG

Παρά την ευρεία ακαδημαϊκή του υιοθέτηση και την αναλυτική του χρησιμότητα, το μοντέλο του «Χάσματος Ικανοτήτων-Προσδοκιών» (CEG) δεν έχει μείνει ανεπηρέαστο από κριτική. Η πιο σημαντική κριτική προσέγγιση δεν εστιάζει τόσο στο αν το χάσμα είναι υπαρκτό, όσο στον τρόπο που η ίδια η θεωρία διαμορφώνει την αντίληψή μας για την Ευρωπαϊκή Ένωση ως διεθνή δρώντα.

Ο Henrik Larsen (2017, 1-3), για παράδειγμα, αναλύοντας την πορεία του CEG στην ακαδημαϊκή βιβλιογραφία, υποστηρίζει ότι το CEG δεν λειτούργησε απλώς ως ένα ουδέτερο, αντικειμενικό εργαλείο για τη μέτρηση της ευρωπαϊκής αποτυχίας, αλλά ως μια θεωρητική κατασκευή που ενεργά διέπλασε την ΕΕ ως έναν εγγενώς «ελλειμματικό» ή «μη ολοκληρωμένο» δρώντα. Σύμφωνα με αυτή την κριτική, η χρήση του CEG εγκλωβίζει την ακαδημαϊκή ανάλυση σε έναν «κυρίαρχο λόγο του χάσματος» (Larsen 2017, 3).

Η κριτική αυτή εντοπίζει μια θεμελιώδη αντίφαση, ειδικότερα ενώ ο Hill (1993, 308-309, 315) εισήγαγε το CEG ως ένα νέο «μέτρο αξιολόγησης» ακριβώς για να αποφύγει την άμεση και ακατάλληλη σύγκριση της ΕΕ με ένα κυρίαρχο κράτος, η λογική του μοντέλου του CEG αναπαράγει αναπόφευκτα το κράτος ως το κρυφό «δεατό πρότυπο) ή τον «κανονικό» δρώντα (Larsen 2017, 14-17). Κατά συνέπεια, η ΕΕ, ως ένας μη-κρατικός, πολυεπίπεδος και σύνθετος δρων, εξ ορισμού θα διαπιστώνεται πάντα ότι «υστερεί» ή «αποτυγχάνει» σε αυτή τη σύγκριση. Αυτό, σύμφωνα με τον Larsen (2017, 21-22), καθιστά το χάσμα μια σχεδόν μόνιμη και αναπόφευκτη συνθήκη της ύπαρξής της, αντί για μια παροδική αποτυχία.

Αυτή η κριτική προσέγγιση είναι ιδιαίτερα σημαντική για την παρούσα ανάλυση, καθώς υπογραμμίζει την ανάγκη να εξεταστεί η γιουγκοσλαβική κρίση όχι απλώς ως μια επιβεβαίωση του χάσματος, αλλά και ως το πρακτικό πεδίο όπου αυτός ο κυρίαρχος λόγος της ευρωπαϊκής ανεπάρκειας εδραιώθηκε. Η αποτυχία στην πρόληψη της σύγκρουσης, επομένως, δεν κατέδειξε απλώς την ύπαρξη ενός χάσματος, αλλά ταυτόχρονα τροφοδότησε και ενίσχυσε τη θεωρητική αντίληψη ότι η ΕΕ είναι δομικά ανίκανη να γεφυρώσει αυτό το χάσμα σε ζητήματα υψηλής πολιτικής.

Παρά τη διαχρονική αξία του μοντέλου του Hill ως εργαλείου κατανόησης των ευρωπαϊκών αδυναμιών, μεταγενέστεροι μελετητές έχουν προχωρήσει σε μια κριτική επαναξιολόγησή του, επισημαίνοντας σημαντικούς επιστημολογικούς περιορισμούς. Μια θεμελιώδης κριτική εστιάζει στον «υλισμό» του μοντέλου, δηλαδή στην τάση του να ποσοτικοποιεί τις «ικανότητες» αποκλειστικά βάσει υλικών δεικτών (όπως η στρατιωτική ισχύς, τα κονδύλια και οι θεσμικοί μηχανισμοί). Η προσέγγιση αυτή τείνει να υποτιμά τους άυλους, αλλά καθοριστικούς, παράγοντες της εξωτερικής πολιτικής, όπως η πολιτική βούληση και η ύπαρξη ή η απουσία μιας κοινής στρατηγικής κουλτούρας.

Ειδικότερα, όπως επισημαίνει ο Larsen (2017, 25-27), η ανάλυση των κενών (gaps) στην εξωτερική

πολιτική της ΕΕ αντιθέτως, οφείλει να εξετάζει τον ρόλο των εννοιών και των αντιλήψεων, πώς δηλαδή οι αποκλίνουσες εθνικές προτιμήσεις και οι διαφορετικές ιστορικές εμπειρίες των κρατών-μελών υπονομεύουν τη συλλογική δράση, ακόμη και όταν οι υλικές ικανότητες τυπικά υπάρχουν. Στην περίπτωση της Γιουγκοσλαβίας, το πρόβλημα δεν ήταν μόνο ότι η ΕΕ δεν είχε στρατό, αλλά ότι τα κράτη-μέλη (κυρίως Γερμανία, Γαλλία, Βρετανία) αντιλαμβάνονταν την κρίση μέσα από εντελώς διαφορετικά εθνικά πρίσματα, καθιστώντας αδύνατη τη συντονισμένη χρήση των όποιων διαθέσιμων μέσων.

Επιπλέον, από μια πιο δυναμική σκοπιά, έχει διατυπωθεί η άποψη ότι το «χάσμα» δεν συνιστά απαραίτητα ένδειξη αποτυχίας, αλλά λειτουργεί ως μηχανισμός θεσμικής εξέλιξης. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, η συμπεριφορά της ΕΟΚ /ΕΕ στη Γιουγκοσλαβία ανέδειξε το χάσμα μεταξύ της ρητορικής περί «Ευρωπαϊκής ώρας» και της πραγματικότητας και λειτούργησε ως καταλύτης για τη θεσμική εμβάθυνση που ακολούθησε. Η πίεση που δημιούργησε το χάσμα οδήγησε αναγκαστικά στη μετάβαση από την χαλαρή Πολιτική Συνεργασία (ΕΡΚ) στη θεσμοθετημένη Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ. Συνεπώς, το μοντέλο του CEG δεν περιγράφει απλώς μια στατική αδυναμία, αλλά μια διαλεκτική διαδικασία όπου οι υψηλές προσδοκίες, ακόμη και όταν διαψεύδονται, πιέζουν σταθερά για την ανάπτυξη νέων ικανοτήτων, έστω και μέσα από επώδυνες κρίσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : Η Έναρξη της Κρίσης στη Γιουγκοσλαβία

3.1 Η Πρώτη Μεγάλη Κρίση της Μεταψυχροπολεμικής Ευρώπης

Η διάλυση της Σοσιαλιστικής Ομοσπονδιακής Δημοκρατίας της Γιουγκοσλαβίας (ΣΟΔΓ) στις αρχές της δεκαετίας του 1990 δεν σηματοδότησε απλώς το τέλος ενός πολυεθνικού κράτους, αλλά αναδείχθηκε ταχύτατα ως η πρώτη μείζων πρόκληση για την ασφάλεια και τη σταθερότητα στην ευρωπαϊκή ήπειρο μετά την επίσημη λήξη του Ψυχρού Πολέμου (Jopp 1994, 1). Σε αντίθεση με τις σχετικά ειρηνικές αποσυνθέσεις της Σοβιετικής Ένωσης (CVCE.EU 2016) και της Τσεχοσλοβακίας, μέσω του «βελούδινου διαζυγίου» της 1ης Ιανουαρίου 1993, η κατάρρευση της Γιουγκοσλαβίας διολίσθησε σε μια σειρά από βίαιους και παρατεταμένους πολέμους, οι οποίοι χαρακτηρίστηκαν από πρωτοφανή αγριότητα και αποτέλεσαν την πιο αιματηρή σύγκρουση στην Ευρώπη μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο (Jopp 1994, 1). Η σύγκρουση αυτή επηρέασε άμεσα σχεδόν είκοσι εκατομμύρια Ευρωπαίους εντός μιας περιοχής μόλις δύο ωρών αεροπορικής πτήσης από τις Βρυξέλλες (Gnesotto 1994, 1).

Οι ρίζες της κρίσης μπορούν να αναζητηθούν στην άνοδο του εθνικισμού, κυρίως του σερβικού, στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Αυτός ο εθνικισμός τροφοδοτήθηκε έντονα από την αντίληψη περί καταπίεσης των Σέρβων στο Κόσσοβο, η οποία οδήγησε σε σοβαρά επεισόδια ήδη από το 1989. Η πρόθεση της Σερβίας, υπό την ηγεσία του Μιλόσεβιτς, δεν ήταν τόσο η επέκταση των συνόρων, όσο η μετατροπή της Σερβίας στον κυρίαρχο πόλο της Γιουγκοσλαβίας, προωθώντας παράλληλα την ιδέα μιας «Μεγάλης Σερβίας» που θα ενσωμάτωνε τις σερβικές μειονότητες στην Κροατία και τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (CVCE.EU, Gerbet 2016, 2). Αυτή η πολιτική αποτέλεσε τον κύριο καταλύτη της αποσταθεροποίησης. Η απόπειρα αυτή αμφισβητούσε ευθέως την υφιστάμενη ομοσπονδιακή δομή. Όταν η Σλοβενία και η Κροατία διακήρυξαν την ανεξαρτησία τους τον Ιούνιο του 1991, η πορεία προς τη διάλυση επιταχύνθηκε δραματικά μέσα από θεσμικές διαδικασίες που νομιμοποίησαν την απόσχιση στα μάτια των λαών των δύο δημοκρατιών. Στη Σλοβενία, το δημοψήφισμα της 23ης Δεκεμβρίου 1990 κατέδειξε τη συντριπτική βούληση για ανεξαρτησία, με το 88,5% των ψηφοφόρων να τάσσεται υπέρ, δημιουργώντας ένα μη αναστρέψιμο πολιτικό δεδομένο (Bajc et al. 2019, 218). Ακολούθησε η Κροατία, όπου το δημοψήφισμα της 19ης Μαΐου 1991, το οποίο διεξήχθη μέσα σε κλίμα έντασης και μοϊκοτάζ από τη σερβική μειονότητα, έδωσε ποσοστό 93,2% υπέρ της κυριαρχίας (Woodward 1995, 143). Οι πολιτικές αυτές διεργασίες κορυφώθηκαν στις 25 Ιουνίου 1991, όταν τα κοινοβούλια της Σλοβενίας και της Κροατίας προχώρησαν ταυτόχρονα στη μονομερή Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας τους, θέτοντας την Ομοσπονδία προ τετελεσμένων γεγονότων (Bajc et al. 2019, 219). Η ενέργεια αυτή προκάλεσε αλυσιδωτές αντιδράσεις και η απάντηση του Γιουγκοσλαβικού Λαϊκού Στρατού (JNA), στον οποίο παραδοσιακά η παρουσία Σέρβων αξιωματικών ήταν έντονη, και ο οποίος ελεγχόταν πλέον σε μεγάλο βαθμό από τη Σερβία, ήταν η άμεση και βίαιη στρατιωτική επέμβαση (CVCE.EU, Gerbet 2016, 2). Αυτό σηματοδότησε την έναρξη μιας πολυεπίπεδης σύγκρουσης που περιλάμβανε στοιχεία πολέμων απόσχισης, όπως της σερβικής Κράινας από την Κροατία, εμφυλίων πολέμων μεταξύ εθνοτήτων, διακρατικών συγκρούσεων (με την αναγνώριση

νέων κρατών) και πολέμων εδαφικής κατάκτησης, συχνά συνοδευόμενων από εκτεταμένες παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και εκστρατείες εθνοκάθαρσης (Gnesotto 1994, 26).

Η Γιουγκοσλαβική κρίση ανέδειξε με ιδιαίτερη οξύτητα τη μεταβατική και αβέβαιη στρατηγική πραγματικότητα της Ευρώπης μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η κατάρρευση του διπολικού συστήματος δεν οδήγησε αυτόματα σε ένα σταθερό και ειρηνικό διεθνές περιβάλλον. Αντιθέτως, απελευθέρωσε εθνικιστικές και αποσχιστικές δυνάμεις που είχαν τεχνητά περιοριστεί επί δεκαετίες (Woodward 1995, 32). Η Ευρώπη βρέθηκε αντιμέτωπη με μια νέα γεωπολιτική ασυνέχεια, όπου «ζώνες ειρήνης συνυπήρχαν με ζώνες βίαιης σύγκρουσης σε μικρή γεωγραφική απόσταση» (Gnesotto 1994, 1), καταρρίπτοντας την αισιόδοξη αντίληψη ότι η ήπειρος είχε εισέλθει σε μια εποχή συλλογικής ασφάλειας μετά τον Πόλεμο του Κόλπου του 1990/91.

Η αποτυχία της διεθνούς κοινότητας – και ιδιαίτερα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας – να προλάβει ή να περιορίσει τη βία στη Γιουγκοσλαβία αποκάλυψε τα δομικά κενά της ευρωπαϊκής ασφάλειας και έδειξε ότι «η συλλογική ασφάλεια στην Ευρώπη παρέμενε περισσότερο επιθυμία παρά πραγματικότητα» (Holbrooke 1998, 28). Το ξέσπασμα και η ταχεία κλιμάκωση των συγκρούσεων αποτέλεσαν, έτσι, μια σαφή ένδειξη ότι η μεταψυχροπολεμική Ευρώπη εισερχόταν σε μια νέα εποχή αβεβαιότητας, αστάθειας και ανταγωνιστικών εθνοτικών εθνικισμών.

3.2 Η Οικονομική Διάσταση και η Αποτυχία του Προγράμματος Marković

Πριν η Γιουγκοσλαβική κρίση μετατραπεί σε ανοιχτή ένοπλη σύγκρουση, η τελευταία και πλέον σημαντική προσπάθεια για τη διάσωση της Ομοσπονδίας προήλθε από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση του Ante Marković. Ο Marković, ένας τεχνοκράτης κροατικής καταγωγής που ανέλαβε την πρωθυπουργία τον Μάρτιο του 1989, ενσάρκωνε για τη Δύση την ελπίδα μιας «Τρίτης Γιουγκοσλαβίας» μιας χώρας δημοκρατικής, οικονομικά φιλελεύθερης και προσανατολισμένης στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Το πρόγραμμά του για «θεραπεία σοκ» σημείωσε αρχικά εντυπωσιακά αποτελέσματα, καταφέροντας να μηδενίσει τον καλπάζοντα πληθωρισμό (που είχε αγγίξει το 2.500%) και να σταθεροποιήσει το δηνάριο, συνδέοντάς το με το γερμανικό μάρκο (Cohen 1995, 62-65).

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, ερμηνεύοντας την κρίση πρωτίστως ως οικονομικό πρόβλημα μετάβασης και όχι ως βαθιά εθνικιστική σύγκρουση, επένδυσε όλο της το πολιτικό κεφάλαιο στον Marković. Η κορύφωση αυτής της στρατηγικής της «οικονομικής διπλωματίας» ήρθε τον Μάιο του 1991, μόλις έναν μήνα πριν το ξέσπασμα του πολέμου. Οι Jacques Delors (Πρόεδρος της Επιτροπής) και Jacques Santer (Πρόεδρος του Συμβουλίου) επισκέφθηκαν το Βελιγράδι κομίζοντας μια δελεαστική πρόταση: ένα πακέτο οικονομικής βοήθειας ύψους 4,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων και την άμεση υπογραφή Συμφωνίας Σύνδεσης, η οποία θα άνοιγε τον δρόμο για την πλήρη ένταξη της Γιουγκοσλαβίας στην ΕΚ (Meier 1999, 143-145). Η λογική των Βρυξελλών ήταν απλή: η ευημερία και η ευρωπαϊκή προοπτική θα λειτουργούσαν ως «καρότο» που θα εξουδετέρωνε τα εθνικιστικά πάθη.

Ωστόσο, η στρατηγική αυτή κατέρρευσε διότι ο Marković είχε ήδη υπονομευθεί θανάσιμα εκ των έσω. Οι ηγεσίες των δημοκρατιών, και πρωτίστως η Σερβία του Μιλόσεβιτς, είχαν αποφασίσει να διαλύσουν την ομοσπονδιακή οικονομική βάση για να χρηματοδοτήσουν τα εθνικά τους σχέδια. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν το λεγόμενο «νομισματικό πραξικόπημα» του Ιανουαρίου του 1991. Η Σερβία διέρρηξε κρυφά το ομοσπονδιακό νομισματικό σύστημα, διατάζοντας την Εθνική Τράπεζα της Σερβίας να τυπώσει αυθαίρετα χρήμα αξίας 1,4 δισεκατομμυρίων δολαρίων (περίπου το ήμισυ της νέας νομισματικής κυκλοφορίας που προέβλεπε ο Marković για όλη τη χώρα), προκειμένου να ξεπληρώσει τα χρέη των σερβικών επιχειρήσεων και να χρηματοδοτήσει τον αστυνομικό της μηχανισμό (Silber & Little 1997, 115-117).

Η ενέργεια αυτή τίναξε στον αέρα το πρόγραμμα σταθεροποίησης του Marković και απέδειξε ότι το Βελιγράδι δεν ενδιαφερόταν για οικονομική εξυγίανση, αλλά για πολεμική προετοιμασία. Παράλληλα, η Σλοβενία και η Κροατία, επιδιώκοντας την πλήρη ανεξαρτησία, σταμάτησαν να αποδίδουν τους τελωνειακούς δασμούς και

τους φόρους στον ομοσπονδιακό προϋπολογισμό, στραγγαλίζοντας οικονομικά την κεντρική κυβέρνηση (Woodward 1995, 124-127). Ο Markonić βρέθηκε έτσι πολιτικά απομονωμένος, «ένας πρωθυπουργός χωρίς κράτος», καθώς οι εθνικιστές ηγέτες είχαν ήδη υφαρπάξει τις εξουσίες του.

Η αποτυχία του Σχεδίου Markonić υπήρξε καθοριστική για την αδυναμία της ΕΚ. Όταν η οικονομική μεταρρύθμιση κατέρρευσε, η Ευρώπη έχασε τον μοναδικό της αξιόπιστο εταίρο στο εσωτερικό της Γιουγκοσλαβίας. Το γεγονός ότι η ΕΚ συνέχισε να επιμένει σε οικονομικά κίνητρα (όπως φάνηκε και στην επίσκεψη Delors/Santer), ακόμα και όταν η οικονομική βάση της ομοσπονδίας είχε διαλυθεί από το σερβικό «ριφιφί» και την κροατο-σλοβενική φορολογική ανυπακοή, καταδεικνύει την αδυναμία της να κατανοήσει ότι η σύγκρουση ήταν πλέον υπαρξιακή και όχι οικονομική (Zimmermann 1996, 14-17). Η πτώση του Markonić σήμανε το τέλος της ενιαίας Γιουγκοσλαβίας και την απαρχή του πολέμου, αφήνοντας την ευρωπαϊκή διπλωματία στο κενό.

3.3 Η Φύση της Σύγκρουσης και οι Ρίζες της Βίας: Ο Ρόλος του JNA και το Κόσοβο

Η αποτυχία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ) να ανταποκριθεί στις υψηλές προσδοκίες που η ίδια είχε καλλιεργήσει δεν οφειλόταν αποκλειστικά στην εσωτερική διαίρεση της Γιουγκοσλαβίας, όπως αναλύθηκε στην προηγούμενη ενότητα. Αντιθέτως, απέρρευε, ίσως σε ακόμη μεγαλύτερο βαθμό, από μια θεμελιώδη παρερμηνεία της φύσης της κρίσης. Η ΕΚ προσέγγισε τη σύγκρουση χρησιμοποιώντας το περιορισμένο οπλοστάσιο μιας «πολιτικής δύναμης» (civilian power) (Arıkan 2013, 16), εκτιμώντας εσφαλμένα ότι η διπλωματική διαμεσολάβηση, η παροχή οικονομικών κινήτρων και η επίκληση των αρχών του διεθνούς δικαίου θα επαρκούσαν για την ανάσχεση της βίας. Η προσκόλληση σε αυτό το πρότυπο δράσης, το οποίο στερείτο του στοιχείου της στρατιωτικής επιβολής, κατέστησε την Κοινότητα ανίσχυρη απέναντι σε μια ένοπλη σύγκρουση που καθοριζόταν από σκληρή ισχύ και εθνικιστικούς ανταγωνισμούς. Στο πλαίσιο αυτό, η ΕΚ πίστευε ότι τα μέσα ήπιας επιρροής (όπως οι εμπορικές συμφωνίες, η οικονομική βοήθεια ή οι δεσμεύσεις για μελλοντική ευρωπαϊκή προοπτική) θα έπειθαν τους εμπλεκόμενους δρώντες να επιλέξουν τον διάλογο αντί της κλιμάκωσης. Ωστόσο, η χρήση οικονομικών κυρώσεων δεν αποτελεί έκφραση «ήπιας ισχύος». Πρόκειται, σαφώς, για μορφή εξαναγκαστικής οικονομικής πίεσης (coercive economic statecraft), η οποία μπορεί να είναι αποτελεσματική μόνο αν συνοδεύεται από μηχανισμούς επιβολής και έλεγχο της κλιμάκωσης (Arıkan 2013, 18). Η ΕΚ, ωστόσο, στερούνταν τόσο τα στρατιωτικά όσο και τα πολιτικο-θεσμικά εργαλεία που απαιτούνται για να καταστήσουν τέτοια μέτρα αξιόπιστα. Η βασική αυτή ασυμμετρία οδήγησε σε ένα βαθύ χάσμα αντίληψης: η ΕΚ αντιμετώπιζε τη σύγκρουση ως πεδίο όπου ορθολογικοί δρώντες θα ανταποκρίνονταν σε κίνητρα και κυρώσεις, ενώ οι εμπλεκόμενοι στη γιουγκοσλαβική κρίση ιδίως τα εθνικιστικά καθεστάτα της Σερβίας και της Κροατίας λειτουργούσαν μέσα από λογικές επικράτησης, εδαφικής αναθεώρησης και στρατιωτικής επιβολής. Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, τα εργαλεία της ΕΚ αποδείχθηκαν ακατάλληλα για την πραγματικότητα του πεδίου.

Η ΕΚ απέτυχε να αντιληφθεί εγκαίρως ότι η κρίση δεν ήταν μια διαπραγματεύσιμη πολιτική διαφωνία για τη μεταρρύθμιση της ομοσπονδίας, αλλά η βίαιη και μεθοδική εφαρμογή ενός συγκεκριμένου εθνικιστικού σχεδίου (Carano & Greiff 2019, 12). Ως θεσμός μετα-εθνικός, θεμελιωμένος στη λογική της αλληλεξάρτησης, του δικαίου και της συνεργατικής επίλυσης διαφορών, η ΕΚ προσπαθούσε να προσεγγίσει τη γιουγκοσλαβική κρίση μέσα από ένα μεταμοντέρνο πλαίσιο διεθνών σχέσεων όπου η κυριαρχία είναι διαπραγματεύσιμη, τα σύνορα είναι ανοικτά και η πολιτική ταυτότητα πλουραλιστική. Ωστόσο, η σύγκρουση στα Βαλκάνια διεξαγόταν με όρους προ-μοντέρνου εθνικισμού, όπου το έθνος νοείται ως οργανική, πολιτισμικά καθορισμένη κοινότητα με αποκλειστικά εδαφικά δικαιώματα και όπου η χρήση βίας θεωρείται νομιμοποιημένο μέσο για την εδαφική ενοποίηση της «εθνικής επικράτειας». Η αντίθεση αυτή ανάμεσα στη μεταμοντέρνα λογική της ΕΚ και στην προ-μοντέρνα λογική των συγκρουόμενων πλευρών παρήγαγε ένα βαθύ εννοιολογικό χάσμα που εμπόδιζε την ΕΚ να κατανοήσει πραγματικά τα κίνητρα των εμπλεκόμενων.

Όπως τονίζουν οι Keil & Stahl (2023, 123), η Σερβία και σε μικρότερο βαθμό η Κροατία λειτουργούσε με τη λογική της *Kulturnation*, δηλαδή του «Εθνους-Πολιτισμού» που προηγείται του κράτους και νομιμοποιεί την επιδίωξη εδαφικής αναδιάταξης στο όνομα της «εθνικής ολοκλήρωσης». Για τον Μιλόσεβιτς, ο τελικός στόχος δεν ήταν μια συνταγματική αναδιάρθρωση, αλλά η εδαφική υλοποίηση μιας «Μεγάλης Σερβίας», ενός σχεδίου που προέβλεπε την ένωση «όλων των Σέρβων σε ένα κράτος» (Keil & Stahl 2023, 124-125). Για τον σερβικό εθνικισμό, τα διοικητικά σύνορα των ομόσπονδων δημοκρατιών αποτελούσαν τεχνητές, «αντι-σερβικές» διαιρέσεις που είχαν επιβληθεί από τον Τίτο, και άρα νομιμοποιείτο η αναθεώρησή τους δια της βίας.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η ΕΚ υποτίμησε τρεις θεμελιώδεις παράγοντες που τροφοδοτούσαν αυτή τη δυναμική και καθιστούσαν τα διπλωματικά της εργαλεία αναποτελεσματικά:

Πρώτον, τον Ρόλο του JNA. Η ευρωπαϊκή διπλωματία αντιμετώπισε τον Γιουγκοσλαβικό Λαϊκό Στρατό (JNA) ως έναν υποτιθέμενα ουδέτερο, ομοσπονδιακό θεσμό, τον οποίο καλούσε να «επιστρέψει στους στρατώνες του». Αυτή ήταν μια καταστροφική παρερμηνεία. Ο JNA δεν ήταν ουδέτερος, ήταν ενεργός εμπόλεμος. Ακόμη και πριν την κρίση, ο JNA κυριαρχείτο παραδοσιακά από Σέρβους αξιωματικούς. Μετά την αποχώρηση των Σλοβένων και Κροατών στελεχών, είχε πλέον μετατραπεί σε έναν στρατό που ελεγχόταν πλήρως από το Βελιγράδι (Lavdas 1996, 214). Παρέχοντας το βαρύ πυροβολικό, τα άρματα μάχης και την επιμελητειακή υποστήριξη στις σερβικές παραστρατιωτικές πολιτοφυλακές στην Κροατία (και αργότερα στη Βοσνία), ο JNA λειτουργούσε ως ο κύριος στρατιωτικός βραχίονας για την επίτευξη των πολιτικών στόχων του Μιλόσεβιτς, (Arikan 2013, 17) .

Δεύτερον, το Ζήτημα του Κοσσυφοπεδίου. Η ΕΚ αντέδρασε στη σύγκρουση τον Ιούνιο του 1991, αγνοώντας ότι η πραγματική έναρξη της κρίσης είχε γίνει δύο χρόνια νωρίτερα. Η κλιμάκωση του σερβικού εθνικισμού ξεκίνησε με την *de facto* κατάργηση της αυτονομίας του Κοσσυφοπεδίου το 1989 (Beshku 2018, 7). Αυτή η κίνηση λειτούργησε ως μελέτη περίπτωσης (case study) για τον ίδιο τον Μιλόσεβιτς. Δοκίμασε την αντοχή του ομοσπονδιακού συστήματος και τη θέληση της διεθνούς κοινότητας να αντιδράσει. Η χλιαρή απάντηση, τόσο από τις άλλες Γιουγκοσλαβικές δημοκρατίες όσο και από τη Δύση (που είδε το θέμα ως «εσωτερική υπόθεση»), τον έπεισε ότι θα μπορούσε να εφαρμόσει την ίδια συνταγή εθνικιστικής κινητοποίησης και στρατιωτικής πίεσης και στις άλλες δημοκρατίες. Τρίτον, την αποφασιστικότητα για βία. Η ίδια η ύπαρξη της ΕΚ βασίζεται στην παραδοχή ότι ο πόλεμος στην Ευρώπη είναι πλέον ξεπερασμένος και ότι οι διαφορές επιλύονται με διάλογο. Η ΕΚ προσέγγισε την κρίση με την προσδοκία ότι όλοι οι δρώντες, τελικά, θα προτιμούσαν την ειρήνη και την οικονομική ευημερία. Υποτίμησε πλήρως το γεγονός ότι ο Μιλόσεβιτς είχε καταστήσει σαφές πως «δεν θα απέφυγε τη βία για να πετύχει τον στόχο του» (Capano and Greiff 2019, 13). Για τους εθνικιστές ηγέτες, η βία δεν ήταν το αποτέλεσμα της αποτυχίας της διπλωματίας· ήταν το προτιμώμενο και κύριο εργαλείο για την εφαρμογή της πολιτικής τους.

Αυτοί οι παράγοντες οδήγησαν σε μια πλήρη ασυμμετρία. Την ώρα που η ΕΚ οργάνωνε ειρηνευτικές διασκέψεις, όπως λογου χάρη στη Χάγη, ο JNA και οι σερβικές δυνάμεις δημιουργούσαν τετελεσμένα γεγονότα στο έδαφος (Arīkan 2013, 17-18) . Οι ευρωπαϊκές διπλωματικές «προσδοκίες» ήταν εντελώς αποσυνδεδεμένες από τις σερβικές στρατιωτικές «ικανότητες» στο πεδίο. Αυτή η απόλυτη αναντιστοιχία μεταξύ της ευρωπαϊκής προσέγγισης (διαπραγματεύση) και της πραγματικότητας της κρίσης (βίαιος εδαφικός επεκτατισμός) κατέστησε την αποτυχία της πρόληψης αναπόφευκτη (Arīkan 2013, 19-21) .

Η εμμονή της Κοινότητας σε μια κανονιστική διευθέτηση της κρίσης αποτυπώθηκε ανάγλυφα στις επίσημες διακηρύξεις της, οι οποίες προέτασαν τη νομιμότητα έναντι της ισχύος. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τα Συμπεράσματα του Συμβουλίου Υπουργών Εξωτερικών της ΕΚ (Δεκέμβριος 1991), «η Κοινότητα επιθυμεί να προωθήσει μια ειρηνική λύση μέσω διαπραγματεύσεων, στη βάση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των υπάρχοντων συνόρων» (Council of the EC, 1991, in Hill & Smith 2000, 114). Στο ίδιο πλαίσιο, η Επιτροπή Badinter επιβεβαίωσε την αρχή της *uti possidetis juris* δηλαδή τη νομική αρχή σύμφωνα με την οποία τα υφιστάμενα εσωτερικά διοικητικά όρια μετατρέπονται αυτοδικαίως σε απαραβίαστα διεθνή σύνορα κατά τη στιγμή της ανεξαρτησίας τονίζοντας ότι τα εσωτερικά διοικητικά σύνορα της Γιουγκοσλαβίας όφειλαν να αναγνωριστούν ως διεθνή (Badinter Opinion No. 3, 1991, in Hill & Smith 2000, 115).

Η περίοδος 1991–1992 αποτέλεσε το ένα σημαντικό και ουσιαστικό τεστ της Ευρωπαϊκής Κοινότητας ως δρώντος εξωτερικής πολιτικής. Παρά τις υψηλές προσδοκίες, οι εσωτερικές διαφωνίες και η έλλειψη στρατηγικής συνοχής περιόρισαν τον ρόλο της, ανοίγοντας τον δρόμο για την αναζήτηση θεσμικής ενίσχυσης μέσω της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Στο επόμενο κεφάλαιο θα αναλύσουμε πιο συγκεκριμένα τις Προσδοκίες της Ε.Ε., καθώς και τους παράγοντες στους οποίους αυτές στηρίχθηκαν.

3.4 Ο Πόλεμος των Λέξεων: Ο Ρόλος των ΜΜΕ και η Προπαγάνδα του Μίσους

Ένας παράγοντας που συχνά υποτιμάται στην ανάλυση της Γιουγκοσλαβικής κρίσης, αλλά έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην αποτυχία της ευρωπαϊκής διαμεσολάβησης, ήταν ο απόλυτος έλεγχος των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης από τις εθνικιστικές ηγεσίες. Πριν πέσει η πρώτη σφαίρα, είχε ήδη ξεκινήσει ένας «πόλεμος των λέξεων» μέσω της τηλεόρασης, ο οποίος προετοίμασε ψυχολογικά τους πληθυσμούς για τη βία (Kaldor 1999, 45).

Στη Σερβία, η κρατική τηλεόραση (RTS) υπό τον έλεγχο του Μιλόσεβιτς, πρόβαλλε καθημερινά εικόνες από τις σφαγές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου (Γιασένοβατς), ταυτίζοντας τη σύγχρονη Κροατία με το φασιστικό κράτος των Ουστάσι. Αντίστοιχα, τα κροατικά μέσα παρουσίαζαν τους Σέρβους ως «βυζαντινούς βαρβάρους»

και «τρομοκράτες». Αυτή η καλλιέργεια υπαρξιακού φόβου δημιούργησε ένα κλίμα όπου η συμβίωση φάνταζε αδύνατη (Silber & Little 1997, 90).

Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα απέτυχε να αντιληφθεί τη δύναμη αυτής της προπαγάνδας. Οι Ευρωπαίοι διπλωμάτες πίστευαν ότι μιλούσαν με ορθολογικούς πολιτικούς, ενώ στην πραγματικότητα οι συνομιλητές τους (Μιλόσεβιτς, Τούτζμαν) χρησιμοποιούσαν τα ΜΜΕ για να δηλητηριάσουν την κοινή γνώμη, καθιστώντας κάθε ευρωπαϊκή πρόταση συμβιβασμού να φαίνεται ως «προδοσία» στα μάτια των λαών τους. Η ΕΚ δεν διέθετε κανένα μηχανισμό αντι-πληροφόρησης (όπως έναν ραδιοφωνικό σταθμό ή τηλεοπτικό κανάλι) για να απευθυνθεί απευθείας στους Γιουγκοσλάβους πολίτες, αφήνοντας το μονοπώλιο της αλήθειας στους πολέμαρχους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Ανάλυση των Προσδοκιών και της Αποτυχίας της ΕΚ/ ΕΕ (1991–1992)

Μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, οι ηγέτες της Ευρωπαϊκής Κοινότητας θεώρησαν τη γιουγκοσλαβική κρίση ως την πρώτη μεγάλη δοκιμασία για τη διαμόρφωση μιας αυτόνομης ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής. Ο τότε Υπουργός Εξωτερικών του Λουξεμβούργου, Jacques Poos, δήλωσε χαρακτηριστικά: «Αυτή είναι η ώρα της Ευρώπης, όχι η ώρα των Αμερικανών»^{1 5} (Poos 1991 όπως αναφέρεται στο Lucarelli, 2000, 16), εκφράζοντας την αισιοδοξία ότι η Ευρώπη θα μπορούσε να διαχειριστεί μόνη της μια περιφερειακή κρίση χωρίς αμερικανική παρέμβαση.

Η δήλωση αυτή εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο των υψηλών προσδοκιών που καλλιεργήθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του 1990, καθώς η Κοινότητα επιδίωξε να επιβεβαιώσει τον αναδυόμενο διεθνή της ρόλο. Η προοπτική αυτή ενισχύθηκε θεσμικά με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992), η οποία θέσπισε επισήμως την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ), δημιουργώντας για πρώτη φορά ένα θεσμικό πλαίσιο συλλογικής ευρωπαϊκής δράσης στην εξωτερική πολιτική.

Μέσα σε αυτό το νέο περιβάλλον, η ΕΚ/ΕΕ επιδίωξε να προβληθεί ως «πολιτική δύναμη πολιτικού μη στρατιωτικού χαρακτήρα» (civilian power)², επιβεβαιώνοντας την ικανότητά της να επιλύει διενέξεις χρησιμοποιώντας κυρίως διπλωματικά, οικονομικά και θεσμικά μέσα αντί στρατιωτικής ισχύος. Η γιουγκοσλαβική κρίση, ως σύγκρουση στην άμεση ευρωπαϊκή γειτονιά, θεωρήθηκε το κατεξοχήν πεδίο όπου θα δοκιμαζόταν αν η Ένωση είχε τα μέσα και την πολιτική συνοχή για να ανταποκριθεί στις διεθνείς προσδοκίες που είχαν διαμορφωθεί.

¹ Στο πρωτότυπο: «This is the hour of Europe, not the hour of the Americans.» Η δήλωση έγινε στις 29 Ιουνίου 1991 και έχει συνδεθεί ιστορικά με την αισιοδοξία της Ευρώπης ότι μπορούσε να αναλάβει ηγετικό ρόλο στην εξωτερική πολιτική μετά τον Ψυχρό Πόλεμο.

² Ο όρος civilian power αποδίδεται στη βιβλιογραφία ως «πολιτική δύναμη πολιτικού/πολιτιστικού χαρακτήρα» ή «πολιτική δύναμη χωρίς στρατιωτικό προσανατολισμό» και εισήχθη από τον François Duchêne (1973).

Περιγράφει δρώντες που ασκούν διεθνή επιρροή κυρίως μέσω οικονομικών, διπλωματικών και θεσμικών εργαλείων και όχι μέσω στρατιωτικής ισχύος. Βλ. Duchêne, F. (1973). *The European Community and the Uncertainties of Interdependence*.

4.1 Η «Ωρα της Ευρώπης»: Οι Προσδοκίες ως το Πρώτο Case Study της ΚΕΠΠΑ

Η Γιουγκοσλαβική κρίση ξέσπασε σε μια κρίσιμη συγκυρία για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Η ΕΚ βρισκόταν στη διαδικασία μετασχηματισμού της σε Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) μέσω της Συνθήκης του Μάαστριχτ, η οποία υπεγράφη τον Φεβρουάριο του 1992 (Hill and Smith 2000, 153). Η συνθήκη αυτή ενσωμάτωνε νέες φιλοδοξίες για την ανάδειξη της Ένωσης σε έναν ολοκληρωμένο διεθνή δρώντα, κυρίως μέσω της θεσμοθέτησης της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) (Hill and Smith 2000, 153). Σε αυτό το πλαίσιο αισιοδοξίας και αυξημένων προσδοκιών, η κρίση στη Γιουγκοσλαβία θεωρήθηκε, τόσο εντός όσο και εκτός της Ένωσης, ως μια μοναδική ευκαιρία αλλά και ως η πρώτη μεγάλη δοκιμασία για τις νέες αυτές φιλοδοξίες (Jopp 1994, 1). Υπήρχε η πεποίθηση ότι η ΕΕ, ενισχυμένη από τη δυναμική της Ενιαίας Αγοράς και την πολιτική βούληση που αποτυπωνόταν στο Μάαστριχτ, θα μπορούσε πλέον να διαχειριστεί αποτελεσματικά μια μείζονα κρίση ασφάλειας στην άμεση γειτονιά της, την «αυλή» της (Hill 1993, 315).

Αυτή η ατμόσφαιρα υψηλών προσδοκιών συνδέθηκε με τη φράση που αποδόθηκε στον τότε Προεδρεύοντα του Συμβουλίου Υπουργών, Jacques Poos, για τη διακηρυγμένη «ώρα της Ευρώπης» (Larrabee 1994, 21). Η πεποίθηση ήταν ότι η Ευρώπη διέθετε πλέον την πολιτική βούληση και ότι τα υπάρχοντα οικονομικά και διπλωματικά της «μέσα» θα επαρκούσαν για να διαδραματίσει αυτόνομο και ηγετικό ρόλο στη διαχείριση της μεταψυχροπολεμικής τάξης στην ήπειρο, χωρίς να εξαρτάται από εξωτερικούς παράγοντες, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες. Αυτή η πεποίθηση, ωστόσο, αγνοούσε την παντελή έλλειψη μιας κοινής αμυντικής πολιτικής, ενός μηχανισμού που, όπως ορθά επισημαίνεται, άρχισε να συζητείται ως αίτημα ακριβώς εξαιτίας της επικείμενης αποτυχίας στη Γιουγκοσλαβία. Πράγματι, οι ΗΠΑ, υπό την κυβέρνηση Bush, αρχικά αντιμετώπισαν την κρίση ως ένα «ευρωπαϊκό πρόβλημα» ("primarily as a 'local crisis' which should be handled first and foremost by the Europeans" Larrabee 1994, 12) και ενθάρρυναν την ΕΚ/ΕΕ να αναλάβει την πρωτοβουλία, εν μέρει λόγω δικών τους προτεραιοτήτων (όπως η διάλυση της ΕΣΣΔ και ο Πόλεμος του Κόλπου) και εν μέρει λόγω της απροθυμίας τους να εμπλακούν στρατιωτικά (Larrabee 1994, 12-13; Jopp 1994, 3). Η ίδια η ΕΕ, λοιπόν, επιδίωκε να αποδείξει την αξία της νεοσύστατης ΚΕΠΠΑ και την ικανότητά της να δρα συλλογικά και αποτελεσματικά (Jopp 1994, 1). Αυτή η σύγκρουση, μεταξύ της φιλόδοξης προσδοκίας και της σκληρής πραγματικότητας που ακολούθησε, θέτει τα κεντρικά ερευνητικά ερωτήματα της παρούσας εργασίας: Σε ποιο βαθμό η ΕΕ ανταποκρίθηκε στη πρόκληση αυτή; Κατά πόσο πέτυχε; Και ποιοι ήταν οι παράγοντες που προσδιόρισαν την πολιτική της;

Η κρίση στη Γιουγκοσλαβία, η οποία εκδηλώθηκε με τις διακηρύξεις ανεξαρτησίας της Σλοβενίας και της Κροατίας τον Ιούνιο του 1991, δεν αποτέλεσε απλώς την πρώτη μείζονα πρόκληση ασφάλειας στην ευρωπαϊκή ήπειρο μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Για την τότε Ευρωπαϊκή Κοινότητα (ΕΚ), η οποία εκείνη την περίοδο βρισκόταν εν μέσω μιας διαδικασίας βαθιάς θεσμικής και πολιτικής μεταρρύθμισης, η κρίση αυτή αποτέλεσε μια κρίσιμη σχεδόν υπαρξιακή στιγμή αυτοπροσδιορισμού. Η σημασία της αυξήθηκε ακόμη

περισσότερο με την υιοθέτηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ το 1992, μέσα από την οποία η ΕΚ μετεξελίχθηκε και μετονομάστηκε σε Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), αποκτώντας πλέον επίσημα μια νέα αρχιτεκτονική εξωτερικής πολιτικής στο πλαίσιο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ). Η χρονική σύμπτωση ήταν καθοριστική. Η σύγκρουση κλιμακώθηκε ακριβώς τη στιγμή που η ΕΚ βίωνε την πιο αισιόδοξη φάση της, διαπραγματευόμενη τη μετεξέλιξή της σε Ένωση μέσω της Συνθήκης του Μάαστριχτ. Κεντρικός πυλώνας αυτής της νέας αρχιτεκτονικής ήταν η φιλόδοξη θεσμοθέτηση της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ), η οποία σχεδιάστηκε ακριβώς για να δώσει στην ΕΕ τη δυνατότητα να μεταφράσει την τεράστια οικονομική της ισχύ σε αντίστοιχη γεωπολιτική επιρροή.

Αυτή η ατμόσφαιρα θεσμικής αισιοδοξίας και πολιτικής φιλοδοξίας αποτυπώθηκε με τον πιο εύγλωττο τρόπο στη διάσημη και, όπως αποδείχθηκε, πρόωρη δήλωση του τότε Προεδρεύοντος του Συμβουλίου Υπουργών, Υπουργού Εξωτερικών του Λουξεμβούργου Jacques Poos «Αυτή είναι η ώρα της Ευρώπης, όχι η ώρα των Αμερικανών» (όπως αναφέρεται στο Carano and Greiff 2019, 11), όπως εξάλλου αναφέρθηκε και πιο πάνω. Η δήλωση αυτή δεν ήταν απλώς μια ρητορική έξαρση αλλά συνόμιζε την κυρίαρχη αντίληψη που επικρατούσε στους διαδρόμους των Βρυξελλών. Η Γιουγκοσλαβία δεν θεωρήθηκε απειλή, αλλά ευκαιρία: θα αποτελούσε το πρώτο, από «case study επιτυχίας» της υπό διαμόρφωση ΚΕΠΠΑ. Η προσδοκία για μια επιτυχημένη παρέμβαση ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τη θεσμική ευφορία που επικρατούσε για τη δημιουργία της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). Στη σκέψη των Ευρωπαίων ιθυνόντων, η Γιουγκοσλαβία δεν ήταν απλώς μια κρίση προς επίλυση, αλλά το πεδίο δοκιμής (test case) που θα νομιμοποιούσε την ΚΕΠΠΑ ως εργαλείο διεθνούς ισχύος (Gnesotto 1994, 9). Η επιτυχής διαχείριση της κρίσης θα αποδείκνυε ότι η Ευρώπη είχε ωριμάσει πολιτικά και ήταν έτοιμη να μεταβεί από το στάδιο της απλής οικονομικής κοινότητας σε εκείνο μιας πολιτικής ένωσης με ενιαία φωνή στη διεθνή σκηνή.

Η προσδοκία αυτή τροφοδοτήθηκε από μια σειρά παραγόντων. Πρωτίστως, η ΕΚ αισθανόταν ότι, απελευθερωμένη πλέον από την παράλυση του διπολισμού, διέθετε ένα πλήρες οπλοστάσιο διπλωματικών και, κυρίως, οικονομικών εργαλείων (όπως οι εμπορικές συμφωνίες, η οικονομική βοήθεια και η απειλή κυρώσεων) που θα ήταν αρκετά για να διαχειριστούν αποτελεσματικά μια σύγκρουση στην άμεση «αυλή» της. Πέραν των πολιτικών ανησυχιών, η ΕΚ/ΕΕ διατηρούσε ισχυρά οικονομικά και εμπορικά συμφέροντα στην περιοχή, τα οποία καθιστούσαν τη σταθερότητα της Γιουγκοσλαβίας επιτακτική ανάγκη. Η χώρα συνδεόταν με την ΕΚ ήδη από το 1980 μέσω της Συμφωνίας Συνεργασίας, η οποία της παρείχε προνομιακή πρόσβαση στην κοινή αγορά και την καθιστούσε έναν από τους σημαντικότερους εμπορικούς εταίρους της Κοινότητας στα Βαλκάνια (Council of the European Communities, 1983). Επιπλέον, γεωγραφικά η Γιουγκοσλαβία αποτελούσε τον κύριο διαμετακομιστικό κόμβο (transit) που συνέδεε την Κεντρική Ευρώπη με την Ελλάδα και τη Μέση Ανατολή. Συνεπώς, οποιαδήποτε διατάραξη της ομαλότητας απειλούσε άμεσα τις εμπορικές ροές και τις μεταφορές των κρατών-μελών, ιδιαίτερα της Γερμανίας και της Ιταλίας.

Η πίστη ότι τα διπλωματικά και οικονομικά μέσα αρκούσαν για τη διαχείριση μιας σοβαρής περιφερειακής κρίσης στηριζόταν σε μια βαθιά ριζωμένη παράδοση «πολιτικής δύναμης πολιτικού χαρακτήρα» (civilian power). Σύμφωνα με τον Duchêne (1973), η Ευρωπαϊκή Κοινότητα θεωρούνταν κατεξοχήν δρώντας που αντλούσε τη διεθνή του επιρροή όχι από στρατιωτικές δυνατότητες, αλλά από την οικονομική ισχύ, την εμπορική πρόσβαση, τις θεσμικές δεσμεύσεις και τη δυνατότητα προώθησης συνεργατικών μορφών ασφάλειας. Ο Manners (2002, 241–243) επισημαίνει ότι το ευρωπαϊκό πρότυπο εξωτερικής πολιτικής είχε διαμορφωθεί γύρω από την πεποίθηση ότι η οικονομική διασύνδεση και η «κανονιστική ισχύς» μπορούσαν να λειτουργήσουν ως αποτελεσματικά εργαλεία ειρηνικής μεταβολής της συμπεριφοράς τρίτων κρατών. Κατά την έναρξη της Γιουγκοσλαβικής κρίσης, η ΕΚ υπέθετε ότι αυτά τα μέσα οικονομική βοήθεια, προϋποθέσεις πρόσβασης στην κοινή αγορά, απειλή κυρώσεων, και πολιτικό διάλογο ήταν επαρκή για να ασκήσουν πίεση στις εμπλεκόμενες πλευρές (Allen & Smith 1990, 22·, Hill 1993, 315). Αυτές οι παραδοχές, ωστόσο, απεδείχθη εκ των υστέρων υπερβολικά αισιόδοξες, καθώς παραγνώριζαν τόσο την ένταση των εθνικιστικών ανταγωνισμών όσο και την απουσία αποτελεσματικών μηχανισμών επιβολής από πλευράς της ΕΚ.

Δεύτερον, η αρχική απροθυμία των Ηνωμένων Πολιτειών να εμπλακούν, με την κυβέρνηση Bush να χαρακτηρίζει την κρίση ως «πρωτίστως ευρωπαϊκό» ζήτημα (Larrabee 1994, 12), λειτούργησε ως *de facto* εξουσιοδότηση. Αυτή η αμερικανική στάση, αντί να προβληματίσει, ενίσχυσε την ευρωπαϊκή προσδοκία ότι η Ουάσινγκτον αναγνώριζε την ΕΚ/ΕΕ ως τον φυσικό και ικανό διαχειριστή της περιφερειακής ασφάλειας. Η στάση των Ηνωμένων Πολιτειών κατά τα πρώτα στάδια της κρίσης ενίσχυσε περαιτέρω αυτή την ευρωπαϊκή αυτοπεποίθηση. Η κυβέρνηση Bush αντιμετώπισε αρχικά τη Γιουγκοσλαβική κρίση ως ζήτημα «πρωτίστως ευρωπαϊκής αρμοδιότητας» (Larrabee 1994, 12), υιοθετώντας μια πολιτική περιορισμένης εμπλοκής και αναμονής. Όπως υποστηρίζει ο Daalder (1997, 34–36), η Ουάσινγκτον θεωρούσε ότι οι Ευρωπαίοι όφειλαν να αναλάβουν μεγαλύτερο βάρος στην περιφερειακή ασφάλεια μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, ερμηνεύοντας τη Γιουγκοσλαβία ως δοκιμασία των νέων θεσμών της ΚΕΠΠΑ. Αυτή η «αμερικανική επιτήρηση από απόσταση» (benign neglect) λειτουργούσε, στην πράξη, ως σιωπηρή εξουσιοδότηση της ΕΚ/ΕΕ να διαχειριστεί την κρίση, ενισχύοντας την εντύπωση ότι η Ουάσινγκτον αναγνώριζε την Ευρώπη ως τον φυσικό πρωταγωνιστή της περιφερειακής ασφάλειας (Gow 1997, 51). Αντί όμως να λειτουργήσει ως προειδοποίηση για τις περιορισμένες στρατηγικές ικανότητες της Ένωσης, η αμερικανική απροθυμία συμμετοχής καλλιέργησε ακόμη μεγαλύτερες ευρωπαϊκές προσδοκίες προσδοκίες που τελικά αποδείχθηκαν δυσανάλογες με τις πραγματικές ικανότητες της ΕΚ/ΕΕ.

Η ΕΚ/ΕΕ ανέλαβε τον ρόλο του βασικού μεσολαβητή όχι μόνο λόγω των φιλοδοξιών της, αλλά και εξαιτίας ενός ευρύτερου θεσμικού κενού στο διεθνές σύστημα. Ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) αρχικά

δίσταζε να εμπλακεί ενεργά, θεωρώντας την κρίση ως «εσωτερική υπόθεση» της Γιουγκοσλαβίας και εκτιμώντας ότι δεν είχε ακόμη επέλθει κατάρρευση της ομοσπονδίας που θα δικαιολογούσε πλήρη διεθνή παρέμβαση (CVCE.EU, Gerbet 2016, 2). Παράλληλα, ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη (ΟΑΣΕ, τότε CSCE), αν και θεσμικά αρμόδιος για ζητήματα ευρωπαϊκής ασφάλειας, ήταν ουσιαστικά αδρανοποιημένος λόγω της απαίτησης ομοφωνίας, αλλά και της συνεχούς στήριξης της Σερβίας από τη Σοβιετική Ένωση και, στη συνέχεια, από τη Ρωσία (CVCE.EU, Gerbet 2016, 3).

Μέσα σε αυτό το κενό θεσμικής ανταπόκρισης, η ΕΚ/ΕΕ θεώρησε ότι αποτελούσε τον μόνο διεθνή δρώντα με τη νομιμοποίηση, την εγγύτητα και τα διαθέσιμα πολιτικά μέσα για να αναλάβει πρωτοβουλία. Ως αποτέλεσμα, η ΕΚ/ΕΕ υιοθέτησε έναν ρόλο ενεργού διαμεσολάβησης, αναλαμβάνοντας τη σύγκληση διαπραγματεύσεων, την κατάρτιση ειρηνευτικών προτάσεων και την άσκηση πολιτικο-διπλωματικής πίεσης στις εμπλεκόμενες πλευρές. Η ευρωπαϊκή εμπλοκή στηρίχθηκε στην πεποίθηση ότι η διαμεσολάβηση, η χρήση οικονομικών κινήτρων και η επίκληση του διεθνούς δικαίου μπορούσαν να συμβάλουν στην αποτροπή της περαιτέρω κλιμάκωσης και στη διατήρηση της ειρήνης στην περιοχή μια προσέγγιση που αντανάκλασε τόσο την παραδοσιακή ευρωπαϊκή ταυτότητα ως «civilian power» όσο και τη θεσμική αισιοδοξία της περιόδου.

4.2 Η Αρχική Αντίδραση της ΕΚ: Από τη Διατήρηση της Ενότητας στη Διαχείριση της Διάλυσης

Η πρώτη αντίδραση της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (ΕΚ) στις διακηρύξεις ανεξαρτησίας της Σλοβενίας και της Κροατίας τον Ιούνιο του 1991 καθοδηγήθηκε από μια σαφή και σχεδόν ομόφωνη προσδοκία: τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας και της ενότητας της Γιουγκοσλαβικής Ομοσπονδίας (CVCE.EU, Gerbet 2016, 2). Η στάση αυτή δεν αποτελούσε απλώς μια αφηρημένη προτίμηση για τη σταθερότητα, αλλά πηγάζει από συγκεκριμένους στρατηγικούς και πολιτικούς υπολογισμούς. Η ΕΚ φοβόταν ότι η διάλυση ιδιαίτερα μια βίαιη διάλυση θα δημιουργούσε ένα επικίνδυνο προηγούμενο για την αναζωπύρωση εθνοτικών διενέξεων στην Ανατολική Ευρώπη και θα μπορούσε να οδηγήσει σε μαζικές προσφυγικές ροές προς τα κράτη-μέλη (Carano & Greiff 2019, 1).

Επιπλέον, η Γιουγκοσλαβία είχε ιδιαίτερη σημασία για την ΕΚ ως προνομιακός εμπορικός εταίρος (Beshku 2018, 2), όπως αναλύθηκε παραπάνω, ενώ δεν ήταν αμελητέο ότι σε κύκλους των Βρυξελλών υπήρχε η εκτίμηση πως μια σταθερή, αδιαίρετη Γιουγκοσλαβία θα μπορούσε στο μέλλον να αποτελέσει υποψήφια χώρα για ένταξη στην ευρωπαϊκή οικογένεια (Atıkan 2013, 17). Η ενότητα της γιουγκοσλαβικής ομοσπονδίας θεωρήθηκε, επομένως, προϋπόθεση για την ευρωπαϊκή της προοπτική.

Η αντίληψη αυτή ενισχυόταν από τη στάση σημαντικών κρατών-μελών. Η Γαλλία, με προσανατολισμό στην ευρωπαϊκή σταθερότητα και επιφυλακτική απέναντι στη δημιουργία μικρών εθνικών κρατών στην καρδιά των Βαλκανίων, υποστήριζε έντονα τη διατήρηση της ενότητας της Γιουγκοσλαβίας (Boucher 1997, 38). Ακόμη σημαντικότερη ήταν η στάση της Ελλάδας, η οποία, λόγω ιστορικών, γεωπολιτικών και μειονοτικών παραμέτρων, θεωρούσε την ενότητα της Γιουγκοσλαβίας κρίσιμη για την ισορροπία στα Βαλκάνια. Η Αθήνα ανησυχούσε ότι η διάλυση της Ομοσπονδίας θα οδηγούσε σε περιφερειακή αστάθεια, θα ενίσχυε αποσχιστικά κινήματα και θα υπονόμει τα ελληνικά συμφέροντα στη Μακεδονία και στη Θράκη (Kofos 1993, 18-20· Veremis 1995, 14). Για τον λόγο αυτόν, η Ελλάδα υπήρξε από τους πλέον σταθερούς υποστηρικτές της διατήρησης της ενότητας της Γιουγκοσλαβίας στο πλαίσιο των συζητήσεων της ΕΚ. Η Ελλάδα, εξάλλου, λόγω των γεωπολιτικών ευαισθησιών της στα Βαλκάνια και των ανησυχιών που σχετίζονταν με το Μακεδονικό ζήτημα, υποστήριξε σταθερά τη διατήρηση της ενότητας της Γιουγκοσλαβίας και αντιτάχθηκε στην άμεση αναγνώριση της Κροατίας και της Σλοβενίας. Η ελληνική στάση επηρέασε σημαντικά τις πρώτες διαβουλεύσεις εντός της ΕΚ, καθιστώντας ακόμη δυσκολότερη την επίτευξη κοινής ευρωπαϊκής θέσης.

Η αρχική στρατηγική της Κοινότητας βασίστηκε, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, σχεδόν αποκλειστικά στο μοντέλο της «civilian power» (Arikan 2013, 17), επενδύοντας σε διπλωματικές πρωτοβουλίες, πολιτικές πιέσεις και οικονομικά κίνητρα ή κυρώσεις, όπως η άμεση αναστολή της οικονομικής βοήθειας (Carano & Greiff 2019, 13). Στην αντίληψη της ΕΚ, η ισχύς του οικονομικού και διπλωματικού της οπλοστασίου θεωρούνταν επαρκής για την αποτροπή της κλιμάκωσης και την επιβολή της ειρήνης μέσα από τη λογική της διαπραγμάτευσης και του εξαναγκασμού χωρίς τη χρήση στρατιωτικής ισχύος.

Η πρώτη διπλωματική επιτυχία φάνηκε να έρχεται σχεδόν αμέσως, ενισχύοντας τις υψηλές προσδοκίες των Βρυξελλών. Με το ξέσπασμα του «Πολέμου των Δέκα Ημερών» στη Σλοβενία, η ευρωπαϊκή «τρίοικα» των Υπουργών Εξωτερικών του Λουξεμβούργου, Ιταλίας και Ολλανδίας (Jacques Poos, Gianni De Michelis και Hans Van den Broek) έσπευσε στην περιοχή και μεσολάβησε για την υπογραφή της Συμφωνίας του Βrioni στις 7 Ιουλίου 1991 (Carano & Greiff 2019, 13). Η Συμφωνία αυτή προέβλεπε την άμεση κατάπαυση του πυρός, την αποχώρηση των δυνάμεων του JNA από τη Σλοβενία, άρση των φραγμών στα σύνορα και αποκατάσταση της ελεύθερης κυκλοφορίας, την έναρξη διαλόγου μεταξύ των ομόσπονδων δημοκρατιών, και την τρίμηνη αναστολή της ισχύος των διακηρύξεων ανεξαρτησίας της Σλοβενίας και Κροατίας, ώστε να δημιουργηθεί χώρος για διαπραγματεύσεις (Woodward 1995, 144–146).

Η συμφωνία χαιρετίστηκε στις Βρυξέλλες ως θρίαμβος της ευρωπαϊκής διπλωματίας, καθώς φαινόταν ότι η ΕΚ είχε κατορθώσει να σταματήσει τη βία και να επιβάλει ένα προσωρινό πλαίσιο πολιτικής διαδικασίας. Ωστόσο, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, αυτή ήταν η «μοναδική διπλωματική επιτυχία» της ΕΕ σε ολόκληρη τη σύγκρουση (Carano & Greiff 2019, 13). Στην πραγματικότητα, η επιτυχία ήταν παραπλανητική: λειτούργησε μόνο επειδή η Σλοβενία ήταν μια εθνοτικά ομοιογενής δημοκρατία χωρίς σημαντική σερβική μειονότητα και, κυρίως, επειδή ο JNA (ο ομοσπονδιακός στρατός) δεν είχε στρατηγικό συμφέρον να παραμείνει εκεί (Lavdas 1996, 214). Η ΕΚ παρερμήνευσε μια τακτική σερβική αναδίπλωση ως στρατηγική διπλωματική νίκη, πιστεύοντας ότι το ίδιο μοντέλο θα μπορούσε να εφαρμοστεί και στην Κροατία, όπου ο πόλεμος κλιμακωνόταν ταχέως.

Αντιμέτωπη με την αποτυχία του μοντέλου του Βrioni να σταματήσει τον πόλεμο στην Κροατία, η ΕΚ κλιμάκωσε τις διπλωματικές της προσπάθειες. Τον Σεπτέμβριο του 1991, οργάνωσε την Ειρηνευτική Διάσκεψη για τη Γιουγκοσλαβία στη Χάγη, υπό την προεδρία του Λόρδου Carrington, μιας εξέχουσας διεθνούς προσωπικότητας με μακρά εμπειρία σε διαπραγματεύσεις (CVCE.EU, Gerbet 2016, 2). Στο πλαίσιο αυτό, ο Carrington παρουσίασε ένα συνολικό ειρηνευτικό σχέδιο, το οποίο στηριζόταν σε τρεις βασικές αρχές. Η Γιουγκοσλαβία θα έπρεπε να μετασχηματιστεί σε μια χαλαρή συνομοσπονδία κυρίαρχων και ισότιμων δημοκρατιών, οι οποίες θα αποφάσιζαν ελεύθερα για το εύρος της συνεργασίας τους (Woodward 1995, 180–

182). Θα αναγνωριζόταν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης, αλλά υπό τον όρο αυστηρών εγγυήσεων για την προστασία των μειονοτήτων σε όλες τις δημοκρατίες ιδιαίτερα σε Κροατία και Βοσνία. Τα υπάρχοντα διοικητικά σύνορα των ομόσπονδων δημοκρατιών θα λειτουργούσαν ως διεθνή σύνορα, εκτός αν συμφωνούσαν διαφορετικά όλες οι πλευρές. Ο Carrington πρότεινε επίσης την άμεση κατάπαυση του πυρός, την ανάπτυξη διεθνών παρατηρητών και την έναρξη διαπραγματεύσεων για συνταγματικό μετασχηματισμό της Ομοσπονδίας.

Παράλληλα, η ΕΚ προχώρησε στη δημιουργία της Επιτροπής Διαιτησίας υπό τον Γάλλο συνταγματολόγο Robert Badinter, με στόχο να εξεταστούν τα νομικά ζητήματα της διάλυσης, να προσδιοριστεί το καθεστώς κάθε δημοκρατίας και να τεθούν οι προϋποθέσεις για την αναγνώριση νέων κρατών (Carpano & Greiff 2019, 13., Beshku 2018, 10).

Η ΕΚ προσδοκούσε ότι η συνδυασμένη δύναμη της νομικής επιχειρηματολογίας (μέσω της Επιτροπής Badinter) και της διπλωματίας (μέσω της Διάσκεψης της Χάγης) θα μπορούσε να σταματήσει τις εχθροπραξίες και να επιβάλει μια πολιτική λύση στον πόλεμο. Ωστόσο, η Διάσκεψη απέτυχε παταγωδώς. Ενώ οι Ευρωπαίοι διπλωμάτες συζητούσαν στη Χάγη, ο JNA και οι σερβικές παραστρατιωτικές δυνάμεις πολιορκούσαν το Βούκοβαρ και βομβάρδιζαν το Ντουμπρόβνικ (CVCE.EU, Gerbet 2016, 2). Ο Σέρβος Πρόεδρος Μιλόσεβιτς, βέβαιος για τη στρατιωτική δυναμική που ευνοούσε τις σερβικές θέσεις, απέρριψε τελικά το Σχέδιο Carrington, καθιστώντας εξαιρετικά εμφανές ότι οι ευρωπαϊκές προσδοκίες δεν συνοδεύονταν από καμία ικανότητα επιβολής τους στο πεδίο.

4.3 Το Χάσμα Ικανοτήτων: Εσωτερική Διαίρεση

Η αποτυχία της Διάσκεψης της Χάγης υπό τον Λόρδο Carrington, η οποία σηματοδότησε το τέλος των αισιόδοξων προσδοκιών της ΕΚ, δεν οφειλόταν αποκλειστικά στην αδιαλλαξία των εμπόλεμων μερών και κυρίως της Σερβίας. Η αποτυχία ήταν πρωτίστως ενδογενής, δηλαδή προερχόταν από τους ίδιους τους θεσμικούς και πολιτικούς περιορισμούς της Ευρωπαϊκής Κοινότητας· από τη βαθιά ασυμφωνία των κρατών-μελών, τις αντικρουόμενες στρατηγικές τους προτεραιότητες και την αδυναμία τους να συγκροτήσουν έναν ενιαίο μηχανισμό εξωτερικής δράσης (Carano & Greiff 2019, 14–15). Με άλλα λόγια, η κρίση κατέδειξε ένα εσωτερικό θεσμικό και πολιτικό «έλλειμμα ικανότητας» που εμπόδιζε την Κοινότητα να δράσει συλλογικά και αποτελεσματικά.

Όπως εύστοχα σημειώνει ο Κώστας Α. Λάβδας (Lavdas 1996, 227), η διαχείριση της κρίσης απέδειξε ότι «οι εθνικές εξωτερικές πολιτικές υπερίσχυσαν της επιδίωξης για συνεκτικές πολιτικές της ΕΕ». Οι φιλοδοξίες για την υπό διαμόρφωση ΚΕΠΠΑ στο Μάαστριχτ συγκρούστηκαν με τη θεμελιώδη έλλειψη ικανότητας της ΕΕ «να μιλήσει με μία φωνή» μια ανικανότητα που αποτελούσε δομικό χαρακτηριστικό του διακυβερνητικού μοντέλου της εποχής.

Αυτή η «κακοφωνία φωνών» (Gnesotto 1994, 1) δεν ήταν απλώς μια διαφορά ύφους ή διπλωματικής προσέγγισης, αλλά μια βαθιά δομική σύγκρουση αντικρουόμενων εθνικών συμφερόντων, ιστορικών δεσμών και στρατηγικών προσανατολισμών (Carano & Greiff 2019, 15). Οι «Δώδεκα» απέτυχαν να συμφωνήσουν στα δύο κρίσιμα ζητήματα που είχε θέσει η κρίση αν η ΕΚ έπρεπε να εξετάσει τη χρήση στρατιωτικής ισχύος για την επιβολή κατάπαυσης του πυρός (Lavdas 1996, 228), και αν έπρεπε να αποδεχθεί τη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας, αναγνωρίζοντας τις νέες δημοκρατίες με το δίλημμα αυτό να οδηγεί σε βαθύ ρήγμα μεταξύ κρατών όπως η Γερμανία και κρατών όπως η Γαλλία και η Ελλάδα (Beshku 2018, 11).

4.3.1 Η Αποτυχία Στρατιωτικής Δράσης (Η Πρόταση της ΔΕΕ)

Η πρώτη και πιο απτή απόδειξη της έλλειψης ικανοτήτων αφορούσε τη στρατιωτική διάσταση. Ενώ οι συγκρούσεις στην Κροατία κλιμακώνονταν και πόλεις όπως το Βούκοβαρ ισοπεδώνονταν, η ΕΚ διέθετε μόνο «ήπια» εργαλεία. Τον Σεπτέμβριο του 1991, συνειδητοποιώντας ότι οι διπλωματικές κυρώσεις ήταν αναποτελεσματικές, η ολλανδική προεδρία της ΕΚ, με την ισχυρή υποστήριξη της Γαλλίας και της Γερμανίας, πρότεινε μια ριζοσπαστική κίνηση: την αποστολή μιας ευρωπαϊκής ένοπλης δύναμης παρέμβασης (Carano and Greiff 2019, 8). Καθώς η ΕΚ δεν διέθετε δικό της στρατό, η πρόταση αφορούσε την ενεργοποίηση της Δυτικοευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), η οποία χαρακτηριζόταν συχνά ως η «Ωραία Κοιμωμένη» της ευρωπαϊκής άμυνας. Ο όρος αποδίδει το γεγονός ότι, μολοντί θεσμοθετημένη ήδη από το 1954, η ΔΕΕ παρέμεινε ουσιαστικά ανενεργή καθ' όλη τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, καθώς το ΝΑΤΟ είχε αναλάβει αποκλειστικά την ευθύνη της συλλογικής ασφάλειας έναντι της σοβιετικής απειλής (Duke 1996, 167-170).

Αυτή η προσπάθεια, που θα σηματοδοτούσε μια επαναστατική εξέλιξη για την ΚΕΠΠΑ, προσέκρουσε αμέσως στην κατηγορηματική αντίθεση του Ηνωμένου Βασιλείου που ήταν μέλος της ΔΕΕ (CVCE.EU, Gerbet 2016, 2). Το Λονδίνο, υποστηριζόμενο από τη Δανία και την Πορτογαλία, αρνήθηκε κατηγορηματικά οποιαδήποτε δέσμευση στρατευμάτων. Οι λόγοι ήταν πολλαπλοί: αφενός, η βρετανική κυβέρνηση, στοιχειωμένη από την εμπειρία της στη Βόρεια Ιρλανδία, φοβόταν μια ατέρμονη εμπλοκή σε έναν «ανταρτοπόλεμο» χωρίς σαφείς στόχους ή στρατηγική εξόδου. Αφετέρου, η κίνηση αυτή υπονόμεινε την πρωτοκαθεδρία του ΝΑΤΟ, το οποίο το Λονδίνο θεωρούσε ως τον μοναδικό νόμιμο εγγυητή της ευρωπαϊκής ασφάλειας. Η ΕΚ απέδειξε έτσι ότι δεν διέθετε ούτε τη θεσμική ικανότητα (καθώς η ΔΕΕ δεν ήταν όργανό της) ούτε, κυρίως, την πολιτική βούληση για να υποστηρίξει τις διπλωματικές της προσδοκίες με στρατιωτική ισχύ (Arıkan 2013, 17) .

4.4 Η Αποστολή Παρατηρητών (ECMM): Οι «Παγωτατζήδες» στο Πεδίο της Μάχης

Πέρα από τη διπλωματία, η μοναδική «επιχειρησιακή» παρουσία της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στο πεδίο της κρίσης ήταν η Αποστολή Παρατηρητών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (European Community Monitor Mission - ECMM). Η αποστολή αυτή συμφωνήθηκε στη Συμφωνία του Βrioni τον Ιούλιο του 1991 και αποτελεί το πρώτο ιστορικό πείραμα κοινής ευρωπαϊκής δράσης στο πεδίο της ασφάλειας (Gnesotto 1994, 14).

Η ECMM ενσάρκωνε απόλυτα τη φιλοσοφία της «Civilian Power». Αποτελούνταν από άοπλους παρατηρητές, ντυμένους στα λευκά (γεγονός που τους χάρισε το ειρωνικό παρατσούκλι «οι παγωτατζήδες»), οι οποίοι είχαν ως αποστολή την επιτήρηση των εκεχειριών. Στην πράξη, η ECMM εξελίχθηκε σε μια τραγική επιβεβαίωση του Χάσματος Ικανοτήτων-Προσδοκιών (CEG). Ενώ στη Σλοβενία λειτούργησε θετικά, στην Κροατία και τη Βοσνία η αδυναμία της ήταν κραυγαλέα. Χωρίς όπλα και εντολή επιβολής της ειρήνης (peace-enforcement), οι παρατηρητές μετατράπηκαν σε ανήμπορους μάρτυρες εθνοκαθάρσεων (Larrabee 1994, 16).

Το τραγικότερο περιστατικό συνέβη στις 7 Ιανουαρίου 1992, όταν ελικόπτερο της ECMM καταρρίφθηκε από αεροσκάφος του JNA, οδηγώντας στον θάνατο πέντε Ευρωπαίους παρατηρητές. Το γεγονός ότι η Ευρώπη δεν μπόρεσε να προστατεύσει ούτε τους δικούς της αντιπροσώπους, έπληξε ανεπανόρθωτα το κύρος της (Gnesotto 1994, 19).

4.5 Η Διπλωματική Αυταπάτη: Το Σχέδιο Carrington και η Απόρριψη της Συνομοσπονδίας

Η κορύφωση της διπλωματικής προσπάθειας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας για τη διατήρηση μιας μορφής ενότητας στον Γιουγκοσλαβικό χώρο σημειώθηκε τον Οκτώβριο του 1991, στο πλαίσιο της Ειρηνευτικής Διάσκεψης της Χάγης. Ο Λόρδος Peter Carrington, πρόεδρος της Διάσκεψης και έμπειρος Βρετανός διπλωμάτης, κατέθεσε στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων το πιο φιλόδοξο και ολοκληρωμένο σχέδιο που είχε εκπονήσει ποτέ η ΕΚ: το «Σχέδιο Λύσης» (Treaty Provisions for the Convention).

Το Σχέδιο Carrington αποτελούσε έναν ευφυή διπλωματικό συμβιβασμό που προσπαθούσε να γεφυρώσει το χάσμα μεταξύ της επιθυμίας της Σλοβενίας και της Κροατίας για ανεξαρτησία και της απαίτησης της Σερβίας για διατήρηση της Γιουγκοσλαβίας. Η λύση που προτάθηκε ήταν η μετατροπή της ομοσπονδίας σε μια «χαλαρή ένωση κυρίαρχων και ανεξάρτητων κρατών» (loose association of sovereign states). Τα κράτη αυτά θα διατηρούσαν την πλήρη κυριαρχία τους, αλλά θα συνεργάζονταν στενά μέσω μιας τελωνειακής ένωσης και ενός ενιαίου νομίσματος, διατηρώντας έτσι την οικονομική συνοχή του χώρου (Carano & Greiff 2019, 20).

Το πιο καινοτόμο στοιχείο του σχεδίου, ωστόσο, αφορούσε την προστασία των μειονοτήτων, που αποτελούσε την «καυτή πατάτα» της κρίσης. Το σχέδιο προέβλεπε ένα «Ειδικό Καθεστώς» (Special Status) για τις περιοχές όπου οι Σέρβοι αποτελούσαν πλειοψηφία εντός της Κροατίας (όπως η Κράινα). Το καθεστώς αυτό ήταν εξαιρετικά γενναιόδωρο: παρείχε στους Σέρβους το δικαίωμα στη διπλή υπηκοότητα, τη χρήση των εθνικών τους συμβόλων, δικό τους εκπαιδευτικό σύστημα, ακόμα και δική τους τοπική αστυνομία και κοινοβούλιο, υπό την τυπική όμως κυριαρχία του κροατικού κράτους (Gow 1997, 65). Ουσιαστικά, η ΕΚ πρότεινε ένα «κράτος εν κράτει» για τους Σέρβους, προκειμένου να τους πείσει να μην αποσχιστούν.

Στην ολομέλεια της Διάσκεψης, πέντε από τους έξι προέδρους των δημοκρατιών (Σλοβενία, Κροατία, Βοσνία, ΠΓΔΜ, ακόμα και το Μαυροβούνιο αρχικά) αποδέχθηκαν το σχέδιο. Ο μοναδικός που το απέρριψε κατηγορηματικά ήταν ο πρόεδρος της Σερβίας, Μιλόσεβιτς, στις 5 Νοεμβρίου 1991. Ο Μιλόσεβιτς υποστήριξε ότι η Γιουγκοσλαβία δεν μπορούσε να καταργηθεί νομικά και ότι οι Σέρβοι είχαν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης να παραμείνουν σε ένα ενιαίο κράτος, και όχι να γίνουν μειονότητα σε μια ξένη χώρα, ανεξαρτήτως των προνομίων που τους προσφέρονταν (Gnesotto 1994, 15). Μάλιστα, άσκησε αφόρητη πίεση στο Μαυροβούνιο, αναγκάζοντας τον πρόεδρο Momir Bulatović να ανακαλέσει την υπογραφή του, μπλοκάροντας έτσι την απαιτούμενη ομοφωνία.

Η απόρριψη του σχεδίου από τη Σερβία αποκάλυψε το τραγικό στρατηγικό κενό της ΕΚ και την απουσία εναλλακτικού σχεδίου («Plan B»). Η Κοινότητα βρέθηκε μπροστά σε αδιέξοδο: οι διπλωματικές προτάσεις είχαν εξαντληθεί και τα οικονομικά κίνητρα είχαν απορριφθεί. Μη διαθέτοντας στρατιωτική βούληση για να επιβάλει τη λύση στον Μιλόσεβιτς, η ΕΚ εγκατέλειψε ουσιαστικά την προσπάθεια για συνολική διευθέτηση. Η αποτυχία

του Σχεδίου Carrington ήταν το σημείο καμπής: από εκείνη τη στιγμή, η ΕΚ σύρθηκε αναγκαστικά στην πολιτική της άμεσης αναγνώρισης της ανεξαρτησίας, μια κίνηση που, χωρίς την προηγούμενη επίλυση του μειονοτικού, άνοιξε τον ασκό του Αιόλου για την επέκταση του πολέμου στην πολυεθνική Βοσνία-Ερζεγοβίνη.

4.6 Η Νομοκοποίηση της Κρίσης: Η Επιτροπή Badinter και τα Όρια του Διεθνούς Δικαίου

Στην προσπάθειά της να διαχειριστεί την κρίση χωρίς τη χρήση στρατιωτικής ισχύος, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα κατέφυγε σε ένα πρωτοφανές εργαλείο για τα δεδομένα της διεθνούς διπλωματίας: τη «νομοκοποίηση» της πολιτικής σύγκρουσης. Στις 27 Αυγούστου 1991, στο πλαίσιο της Ειρηνευτικής Διάσκεψης, η ΕΚ ίδρυσε την Επιτροπή Διαιτησίας, η οποία έμεινε γνωστή ως «Επιτροπή Badinter», από το όνομα του προέδρου της, Robert Badinter. Η σύσταση της Επιτροπής αποτελεί το κατεξοχήν παράδειγμα της προσέγγισης της ΕΚ ως «Civilian Power»: ελλείψει στρατιωτικών μέσων επιβολής, η Κοινότητα επιχείρησε να επιβάλει την τάξη μέσω της αυθεντίας του Δικαίου (Hill & Smith 2000, 118).

Η πιο κρίσιμη παρέμβαση της Επιτροπής ήρθε με τη Γνωμοδότηση Νο. 1 (29 Νοεμβρίου 1991). Το ερώτημα που τέθηκε ήταν θεμελιώδες: Η Σλοβενία και η Κροατία αποσχίζονταν από τη Γιουγκοσλαβία (όπως ισχυριζόταν η Σερβία) ή η Γιουγκοσλαβία είχε πάψει να υφίσταται; Η απάντηση του Badinter ήταν καταλυτική: «Η Σοσιαλιστική Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γιουγκοσλαβίας βρίσκεται σε διαδικασία διάλυσης (in the process of dissolution)» (Hill & Smith 2000, 120).

Η νομική αυτή τοποθέτηση είχε τεράστιες πολιτικές συνέπειες. Μετέτρεψε τα εσωτερικά διοικητικά σύνορα των δημοκρατιών σε διεθνή σύνορα, βάσει της αρχής του *uti possidetis juris* (Γνωμοδότηση Νο. 3), καθιστώντας τις επιχειρήσεις του JNA στην Κροατία πράξεις διεθνούς επιθετικότητας (Carano & Greiff 2019, 18). Ωστόσο, η Επιτροπή απέρριψε το δικαίωμα αυτοδιάθεσης των Σέρβων της Κράινα και της Βοσνίας (Γνωμοδότηση Νο. 2), ορίζοντας ότι οι μειονότητες έχουν δικαιώματα αλλά όχι δικαίωμα αλλαγής συνόρων (Hill & Smith 2000, 122). Δυστυχώς, όπως αποδείχθηκε, σε μια κατάσταση «φυσικής κατάστασης» κατά τον Hobbes, όπου κυριαρχεί η βία, οι νομικές γνωμοδοτήσεις χωρίς στρατιωτική κάλυψη παρέμειναν κενό γράμμα.

4.7 Το Ζήτημα της Αναγνώρισης και η Εσωτερική Διαίρεση

Η βαθύτερη διαφωνία, όμως, που παρέλυσε ουσιαστικά την ΕΚ και αποκάλυψε το εσωτερικό της χάσμα ικανοτήτων, ήταν η πολιτική της αναγνώρισης της Σλοβενίας και της Κροατίας. Η Γερμανία, ήδη από το καλοκαίρι του 1991, υιοθέτησε μια γραμμή που διαφοροποιούνταν ριζικά από εκείνη των εταίρων της. Η πίεση προς την κυβέρνηση Kohl δεν προερχόταν μόνο από τη γερμανική κοινή γνώμη· σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν και οι πολυάριθμοι Κροάτες μετανάστες που ζούσαν στη Γερμανία, οι οποίοι ασκούσαν έντονη πολιτική επιρροή, ιδιαίτερα στις ομοσπονδιακές εκλογικές περιφέρειες (Burg 1993, 151).

Παράλληλα, ορισμένα πολιτικά κόμματα και συγκεκριμένα το Ελεύθερο Δημοκρατικό Κόμμα (FDP) υπό τον

Υπουργό Εξωτερικών Hans-Dietrich Genscher επιδίωξαν να κεφαλαιοποιήσουν πολιτικά την υπόθεση, προωθώντας δημόσια την άμεση αναγνώριση της Κροατίας και της Σλοβενίας (Genscher 1995, 412–413). Τα γερμανικά μέσα ενημέρωσης ενίσχυσαν αυτή την τάση παρουσιάζοντας μια δυαδική αφήγηση όπου οι Κροάτες εμφανίζονταν ως θύματα και οι Σέρβοι ως επιτιθέμενοι, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση περιβάλλοντος πολιτικής και ηθικής πίεσης προς την κυβέρνηση (Carano & Greiff 2019, 14).

Στο πλαίσιο αυτό, η κυβέρνηση Kohl υιοθέτησε το επιχείρημα περί «δικαιώματος στην αυτοδιάθεση» των ομόσπονδων δημοκρατιών. Για τη Γερμανία, η οποία μόλις είχε ολοκληρώσει τη δική της εθνική επανένωση το 1990, η ανεξαρτησία της Σλοβενίας και της Κροατίας παρουσιαζόταν ως καθρέφτης του δικού της πρόσφατου πολιτικού επιτεύγματος μια ανάγνωση που αντλούσε έντονη ηθικο-πολιτική νομιμοποίηση από τη δυναμική του ευρωπαϊκού μεταψυχροπολεμικού περιβάλλοντος (Carano & Greiff 2019, 14). Η Βόννη πίστευε ότι η συνέχιση της στήριξης μιας ενιαίας Γιουγκοσλαβίας εξυπηρετούσε πλέον μόνο τον σερβικό επεκτατισμό και ότι η ταχεία διεθνής αναγνώριση αποτελούσε το μοναδικό ρεαλιστικό μέσο ανάσχεσης της επιθετικότητας του JNA.

Στον αντίποδα αυτής της θέσης βρέθηκαν η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, εκφράζοντας έντονες επιφυλάξεις (Arıkan 2013, 16). Οι λόγοι τους ήταν εξίσου εδραιωμένοι σε εθνικές αντιλήψεις. Η Γαλλία, υπό τον François Mitterrand, διατηρούσε παραδοσιακά καλές σχέσεις με τη Σερβία και έβλεπε με καχυποψία την πιθανή «επέκταση της γερμανικής επιρροής» στα Βαλκάνια μέσω της στήριξης στην Κροατία (CVCE.EU, Gerbet 2016, 2), ενώ το Ηνωμένο Βασίλειο, αλλά και η Ισπανία, φοβούνταν ότι η βιαστική αναγνώριση και η διάλυση συνόρων βάσει εθνοτικών γραμμών θα δημιουργούσε ένα επικίνδυνο προηγούμενο για τα δικά τους εσωτερικά ζητήματα, όπως η Βόρεια Ιρλανδία και η Χώρα των Βάσκων (CVCE.EU, Gerbet 2016, 2).

Πέρα όμως από τις ιστορικές τους προτιμήσεις, Παρίσι και Λονδίνο μοιράζονταν έναν κοινό στρατηγικό φόβο: ότι η πρόωγη αναγνώριση, ειδικά της Κροατίας, χωρίς να έχουν εξασφαλιστεί συνταγματικές εγγυήσεις για τη μεγάλη σερβική μειονότητα που ζούσε εκεί, θα εξάλειφε κάθε διπλωματικό κίνητρο για διαπραγμάτευση (Carano & Greiff 2019, 16). Προειδοποιούσαν επίσης ότι η αναγνώριση της Κροατίας θα πυροδοτούσε αναπόφευκτα την έκρηξη της σύγκρουσης στην πολύ πιο σύνθετη, πολυεθνική Βοσνία–Ερζεγοβίνη μια πρόβλεψη που αποδείχθηκε τραγικά ακριβής (Arıkan 2013, 16). Ειδικότερα, η βρετανική διπλωματία υπό τον Douglas Hurd, επηρεασμένη από την παραδοσιακή ισορροπία δυνάμεων, αντιτάχθηκε σθεναρά στην ανάληψη στρατιωτικής δράσης για την επιβολή της ειρήνης. Το Λονδίνο προέκρινε τη διατήρηση της ανθρωπιστικής βοήθειας και τον ρόλο του ΟΗΕ, καθώς δεν επιθυμούσε την εμπλοκή βρετανικών στρατευμάτων σε έναν πόλεμο χωρίς ξεκάθαρη στρατηγική εξόδου (Hodge 2006, 34-36).

Στο πλαίσιο της κρίσης αναγνώρισης, η Ελλάδα κατείχε ιδιαίτερη και σύνθετη θέση. Ενώ αρχικά ευθυγραμμιζόταν με τη γαλλοβρετανική προσέγγιση υπέρ της διατήρησης της ενότητας της Γιουγκοσλαβίας, αντιμετώπιζε ταυτόχρονα ένα κρίσιμο διπλωματικό ζήτημα: την αναγνώριση της πρώην Σοσιαλιστικής

Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Η Αθήνα επέμεινε ότι οποιαδήποτε αναγνώριση θα έπρεπε να πληροί τρεις θεμελιώδεις όρους: πρώτον την μη χρήση του όρου «Μακεδονία» ως επίσημου ονόματος, δεύτερον τις συνταγματικές εγγυήσεις περί μη αλυτρωτισμού και τρίτον την αποσαφήνιση των ζητημάτων συμβόλων και μειονοτήτων (Kofos 1993, 218–220). Ο Υπουργός Εξωτερικών Αντώνης Σαμαράς συνέδεσε την αναγνώριση των νέων κρατών με την αυστηρή τήρηση των τριών όρων που υιοθετήθηκαν από το Συμβούλιο Υπουργών της ΕΚ στις 16 Δεκεμβρίου 1991 (Tziampiris 2000, 125), δίνοντας έμφαση στην προστασία των μειονοτήτων και την αποφυγή εδαφικών βλέψεων.

Μόνον όταν εξασφαλίστηκε ότι η Επιτροπή Badinter θα γνωμοδοτούσε πως η (τότε) ΠΓΔΜ πληρούσε τα κριτήρια αναγνώρισης, αλλά με επιφυλάξεις ως προς το όνομα, η Ελλάδα προχώρησε σε σταδιακή προσαρμογή της στάσης της. Με άλλα λόγια, η ελληνική “στροφή” στην πολιτική αναγνώρισης αποτέλεσε προϊόν διαπραγμάτευσης και ανταλλαγής. Η Αθήνα συναίνεσε στη συλλογική αναγνώριση των νέων κρατών αφού εξασφάλισε ότι η ΕΚ θα υιοθετούσε τις ελληνικές θέσεις επί του ονόματος και των εγγυήσεων (Veremis 1995, 302).

Αυτή η διαφωνία αποτέλεσε το «μείζον σφάλμα» της ευρωπαϊκής προσέγγισης (Lavdas 1996, 229). Η ΕΚ προσπάθησε να γεφυρώσει το χάσμα μέσω της νομικής οδού, αναθέτοντας στην Επιτροπή Badinter να ορίσει τα κριτήρια αναγνώρισης. Όταν όμως η Επιτροπή γνωμοδότησε ότι μόνο η Σλοβενία και η μόλις από Σοσιαλιστική Δημοκρατία της Μακεδονίας σε «Δημοκρατία της Μαακεδονίας» πληρούσαν τα κριτήρια, ενώ η Κροατία δεν τα πληρούσε λόγω ανεπαρκούς προστασίας των μειονοτήτων (Carano & Greiff 2019, 17), η Γερμανία αποφάσισε να αγνοήσει τη γνωμοδότηση. Στις 23 Δεκεμβρίου 1991 ανακοίνωσε τη μονομερή αναγνώριση της Σλοβενίας και της Κροατίας.

Μπροστά στο φάσμα μιας ανοιχτής ρήξης που θα ακύρωνε τη νεογέννητη ΚΕΠΠΑ πριν καν υπογραφεί η Συνθήκη του Μάαστριχτ, η Γαλλία και η Βρετανία υποχώρησαν, και η ΕΚ προχώρησε συλλογικά στην αναγνώριση στις 15 Ιανουαρίου 1992. Η Ελλάδα, έχοντας ήδη λάβει τις διασφαλίσεις που ζητούσε για την αναγνώριση της ΠΓΔΜ, συναίνεσε και εκείνη στον ευρωπαϊκό συμβιβασμό (Kofos 1993, 221–223). Δεν επρόκειτο για απόφαση στρατηγικής, αλλά για έναν «δύσκολο συμβιβασμό» (Gnesotto 1994, 5), ο οποίος κατέστησε σαφές ότι η ευρωπαϊκή «ενότητα» ήταν ευάλωτη στην ισχύ των εθνικών συμφερόντων και ιδιαίτερα στο βάρος του ισχυρότερου κράτους-μέλους. Το Λόνδινό θεώρησε δε ότι είχε έλθει η στιγμή να συναινέσει στην αναγνώριση αφού εξασφάλισε εξαίρεση (opt-out) από την Κοινωνική Πολιτική της ΕΕ με το Πρωτόκολλο Κοινωνικής Πολιτικής που προσαρτήθηκε στη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1991–1992).

5. ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1 Από την «Ωρα της Ευρώπης» στην Οδυνηρή Αφύπνιση

Η παρούσα εργασία επιχείρησε να αναλύσει διεξοδικά τους πολυεπίπεδους λόγους για τους οποίους η Ευρωπαϊκή Κοινότητα, παρά την αρχική διάχυτη αισιοδοξία και την αδιαμφισβήτητη οικονομική της ισχύ, απέτυχε παταγωδώς να αποτρέψει τη βίαιη διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Το θεμελιώδες συμπέρασμα που προκύπτει από την έρευνα είναι ότι η γιουγκοσλαβική κρίση λειτούργησε ως ο σκληρός, παραμορφωτικός καθρέφτης που αποκάλυψε το «Χάσμα Ικανοτήτων-Προσδοκιών» (Capability-Expectations Gap) της προσέγγισης του Christopher Hill στην πιο δραματική και αιματηρή του μορφή (Hill 1993, 315-317).

Η πεποίθηση ότι η μεταψυχροπολεμική Ευρώπη θα μπορούσε να ειρηνεύσει αποκλειστικά μέσω της εξαγωγής του κοινοτικού της μοντέλου αποδείχθηκε μια επικίνδυνη ψευδαίσθηση. Η ΕΚ προσήλθε στο πεδίο της κρίσης εξοπλισμένη αποκλειστικά με τα εργαλεία μιας «πολιτικής μη στρατιωτικής δύναμης» (civilian power) οικονομική βοήθεια, εμπορικές προτιμήσεις, διπλωματική πίεση και απειλή κυρώσεων. Τα εργαλεία αυτά, αν και αποτελεσματικά σε περιβάλλοντα ειρηνικής αλληλεξάρτησης, αποδείχθηκαν παντελώς ακατάλληλα και ανίσχυρα για την αντιμετώπιση μιας σύγκρουσης που διεξαγόταν με όρους «παιγνίου μηδενικού αθροίσματος», σκληρής στρατιωτικής ισχύος και βαθιά ριζωμένου εθνικού μίσους (Atikan 2013, 2-4). Η ΕΚ απέτυχε να διαγνώσει ότι για ηγέτες όπως ο Μιλόσεβιτς, η εδαφική κυριαρχία και η εθνικιστική νομιμοποίηση ιεραρχούνταν υψηλότερα από την οικονομική ευημερία, καθιστώντας την οικονομική διπλωματία αναποτελεσματική

Επιπλέον, η αδυναμία της ΕΚ δεν ήταν συγκυριακή, αλλά βαθιά δομική και θεσμική. Όπως επισημαίνει ο Zielonka (1998, 22-25), η «ευρω-παράλυση» δεν προέκυψε μόνο από την έλλειψη στρατιωτικών μέσων, αλλά πρωτίστως από την απουσία ενός κεντρικού εκτελεστικού μηχανισμού ικανού να λαμβάνει ταχύτατες αποφάσεις σε συνθήκες κρίσης. Η δομή της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας (EPC), - ο τότε μηχανισμός συντονισμού της εξωτερικής πολιτικής- βασισμένη στην αρχή της ομοφωνίας, μετέτρεψε τη διαδικασία λήψης αποφάσεων σε έναν χρονοβόρο διπλωματικό μαραθώνιο, την ώρα που τα γεγονότα στο πεδίο των μαχών εξελίσσονταν με ραγδαίους ρυθμούς, καθιστώντας τις ευρωπαϊκές παρεμβάσεις ετεροχρονισμένες και παρωχημένες.

Καθοριστικός παράγοντας της αποτυχίας υπήρξε η απουσία κοινής στρατηγικής κουλτούρας και η επίμονη προσκόλληση των κρατών-μελών σε αποκλίνοντα εθνικά συμφέροντα και ιστορικές συμμαχίες. Το ευρωπαϊκό μέτωπο διασπάστηκε εσωτερικά, με τη Γερμανία να προκρίνει βεβιασμένα την αρχή της αυτοδιάθεσης (αναγνώριση Κροατίας-Σλοβενίας) και τη Γαλλία με τη Βρετανία να αντιτάσσονται, φοβούμενες το προηγούμενο της απόσχισης για τη δική τους εσωτερική συνοχή (Carano & Greiff 2019, 22-23).

Αυτή η Στρατηγική «κακοφωνία», όπως τη χαρακτηρίζει ο Hoffmann (2000, 13-15), υπονόμει την αξιοπιστία της Κοινότητας ως ενιαίου δρώντος, καθώς οι αντιμαχόμενες πλευρές στη Γιουγκοσλαβία αντιλήφθηκαν γρήγορα ότι μπορούσαν να «παίζουν» με τις εσωτερικές διαιρέσεις των Ευρωπαίων («divide and rule»).

Τέλος, όπως εύστοχα επισημαίνει ο Lavdas (1996, 215-128), η Ευρώπη επιχείρησε να διαχειριστεί μια σύνθετη μετα- κομμουνιστική κρίση εθνογένεσης χρησιμοποιώντας θεσμικά εργαλεία και νοοτροπίες που είχαν σχεδιαστεί για τις στατικές ανάγκες του Ψυχρού Πολέμου. Η εμμονή στη διατήρηση του status quo (ενιαία Γιουγκοσλαβία) στα πρώτα στάδια, και η άτακτη μετάβαση στην πολιτική της αναγνώρισης αργότερα, χωρίς τις απαραίτητες εγγυήσεις ασφαλείας, οδήγησαν την ΕΚ/ΕΕ σε μια αναπόφευκτη στρατηγική αμηχανία, μετατρέποντας την «Ωρα της Ευρώπης» σε μια οδυνηρή απόδειξη των ορίων της διεθνούς της επιρροής.

5.2 Το Διατλαντικό Ρήγμα και η Αμερικανική Ηγεμονία

Η Γιουγκοσλαβική κρίση δεν αποτέλεσε μόνο μια πρόκληση για την ευρωπαϊκή ασφάλεια, αλλά και ένα τεστ για τη νέα διατλαντική ισορροπία που διαμορφώθηκε μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η στάση των Ηνωμένων Πολιτειών υπήρξε αρχικά διστακτική, καθώς η Ουάσινγκτον επέλεξε να επιτρέψει αρχικά στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα να αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο, στο πλαίσιο μιας στρατηγικής «επιμερισμού ευθυνών» (burden-sharing). Ωστόσο, η αδυναμία της ΕΚ/εε να διαχειριστεί αποτελεσματικά την κρίση, σε συνδυασμό με την κλιμάκωση της βίας στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, οδήγησε σταδιακά σε επανεμφάνιση της αμερικανικής ηγεμονίας και σε επανακαθορισμό των διατλαντικών σχέσεων.

Η περίοδος 1991–1992 χαρακτηρίστηκε από την πολιτική “wait and see” της κυβέρνησης Τζορτζ Μπους του πρεσβύτερου. Οι Ηνωμένες Πολιτείες αντιμετώπιζαν την κρίση στη Γιουγκοσλαβία ως περιφερειακό ζήτημα της Ευρώπης, το οποίο μπορούσε και έπρεπε να αντιμετωπιστεί από την ΕΚ. Σύμφωνα με τον Holbrooke (1998, 21), η αμερικανική διπλωματία θεωρούσε ότι «η Ευρώπη έπρεπε να αναλάβει το βάρος των ευθυνών της» μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Ο ίδιος ο υπουργός Εξωτερικών, James Baker, δήλωνε τον Ιούνιο του 1991 ότι «δεν έχουμε σκυλί σε αυτόν τον καβγά» (“we don’t have a dog in that fight”), αποτυπώνοντας εύγλωττα την πρόθεση της Ουάσινγκτον να μείνει στο περιθώριο (Gow 1997, 38).

Η αρχική αμερικανική απουσία ενίσχυσε την αυτοπεποίθηση της ΕΚ ότι μπορούσε να επιβληθεί ως αυτόνομος γεωπολιτικός δρών. Η φράση του Jacques Roos, υπουργού Εξωτερικών του Λουξεμβούργου, ότι «ήρθε η ώρα της Ευρώπης, όχι της Αμερικής», έγινε το σύνθημα μιας νέας εποχής προσδοκιών (Larrabee 1994, 12). Ωστόσο, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, η κρίση της Γιουγκοσλαβίας κατέδειξε ακριβώς το αντίθετο: ότι η ευρωπαϊκή ασφάλεια εξακολουθούσε να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την αμερικανική ισχύ.

Καθώς η βία επεκτεινόταν στην Κροατία και ιδίως στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, η απραξία της ΕΚ και οι αποτυχημένες ειρηνευτικές πρωτοβουλίες (Carrington) άρχισαν να προκαλούν βαθιά ανησυχία στην Ουάσινγκτον. Το 1993, υπό την κυβέρνηση Κλίντον, οι ΗΠΑ υιοθέτησαν μια πιο ενεργητική στάση, αναγνωρίζοντας ότι η ευρωπαϊκή στρατηγική είχε αποτύχει να αποτρέψει τη γενοκτονία και να σταθεροποιήσει την περιοχή (Holbrooke 1998, 65). Ο νέος πρόεδρος και η υπουργός Εξωτερικών Madeleine Albright έκριναν ότι η Ευρώπη είχε επιδείξει «ανικανότητα στρατηγικής δράσης» και ότι η αμερικανική εμπλοκή ήταν πλέον αναγκαία για την αποκατάσταση της ειρήνης.

Η αλλαγή αυτή σήμανε τη μετατόπιση του κέντρου βάρους της διαχείρισης της κρίσης από την ΕΕ προς το ΝΑΤΟ και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Το 1993, το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ εξουσιοδότησε την επιβολή ζώνης απαγόρευσης πτήσεων στη Βοσνία, την οποία ανέλαβε να επιβλέπει το ΝΑΤΟ. Για πρώτη φορά στην ιστορία του, ο οργανισμός χρησιμοποίησε στρατιωτική ισχύ εκτός του παραδοσιακού του χώρου, εγκαινιάζοντας τη «νέα εποχή των ανθρωπιστικών επεμβάσεων». Παράλληλα, η Ουάσινγκτον άρχισε να συντονίζει στενά τις διαπραγματεύσεις μεταξύ των εμπόλεμων πλευρών, περιθωριοποιώντας σταδιακά την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Η αποτυχία της Ευρώπης να παρουσιάσει ενιαία στρατηγική και να αναλάβει ουσιαστική δράση προκάλεσε έντονες εντάσεις στις διατλαντικές σχέσεις. Η Ουάσινγκτον θεωρούσε ότι οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις, ιδίως το Παρίσι και το Λονδίνο, δίσταζαν να χρησιμοποιήσουν στρατιωτική βία ακόμη και για την προστασία ανθρωπιστικών αποστολών. Οι ΗΠΑ, από την άλλη, επέκριναν την ευρωπαϊκή «διπλωματία των ανακοινώσεων» που εστίαζε σε διακηρύξεις αρχών χωρίς πρακτικά μέσα εφαρμογής. Όπως χαρακτηριστικά έγραψε ο Holbrooke (1998, σ. 110), «η Ευρώπη ήταν γεμάτη διακηρύξεις, αλλά άδεια από αποφάσεις». Η διαφορά αυτή αντανάκλούσε βαθύτερες πολιτισμικές και θεσμικές αποκλίσεις ενώ οι Ευρωπαίοι προέκριναν τη “civilian power” λογική, οι Αμερικανοί επέμεναν πια στην αναγκαιότητα της “hard power”.

Το 1994 αποτέλεσε σημείο καμπής. Οι βομβαρδισμοί της αγοράς Markale στο Σαράγεβο και η αδυναμία των ειρηνευτικών δυνάμεων του ΟΗΕ (UNPROFOR) να προστατεύσουν τους αμάχους προκάλεσαν διεθνή αγανάκτηση. Υπό αμερικανική πίεση, το ΝΑΤΟ εξαπέλυσε τις πρώτες στοχευμένες αεροπορικές επιθέσεις εναντίον σερβικών θέσεων. Αυτή η επιχείρηση, σε συνδυασμό με την επίθεση του 1995 (Operation Deliberate Force), σηματοδότησε την επαναφορά των ΗΠΑ ως αποφασιστικού στρατηγικού παράγοντα στα Βαλκάνια. Παράλληλα, επιβεβαίωσε ότι η ΕΕ, παρά την πολιτική της βούληση, παρέμενε θεσμικά και στρατιωτικά εξαρτημένη από το ΝΑΤΟ για την επιβολή της ειρήνης (Howorth 2001, 43).

Η κορύφωση αυτής της διαδικασίας ήρθε με τις Συμφωνίες του Ντέιτον (Νοέμβριος–Δεκέμβριος 1995). Οι διαπραγματεύσεις διεξήχθησαν εξ ολοκλήρου υπό αμερικανική αιγίδα, στη βάση Wright-Patterson στο Οχάιο, με επικεφαλής τον Richard Holbrooke. Η Ευρωπαϊκή Ένωση περιορίστηκε σε δευτερεύοντα ρόλο παρατηρητή, παρά το γεγονός ότι είχε αναλάβει την κρίση από το 1991. Η επιτυχής σύναψη της συμφωνίας, που έθεσε τέλος στον πόλεμο της Βοσνίας, αποτέλεσε διπλωματικό θρίαμβο για την Ουάσινγκτον, αλλά και ταπεινωτική ήττα για την Ευρώπη, η οποία είχε αποτύχει να διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο στην επίλυση μιας σύγκρουσης που εξελισσόταν «στην αυλή της» (Gow 1997, 184).

Η μονομερής αμερικανική ηγεσία στο Ντέιτον ανέδειξε το δομικό πρόβλημα του ευρωπαϊκού «actorness» που ανέλυε ο Hill (1993). Η Ευρωπαϊκή Ένωση διέθετε οικονομική ισχύ, διπλωματική εμπειρία και θεσμική συνοχή, αλλά στερούνταν τη στρατιωτική διάσταση και την πολιτική αποφασιστικότητα για να τις μεταφράσει σε αποτελεσματική δράση. Το αποτέλεσμα ήταν η επαναβεβαίωση της αμερικανικής ηγεμονίας και η υποβάθμιση της Ευρώπης σε «δευτερεύοντα εταίρο» (junior partner) στη διατλαντική σχέση (Howorth 2001, 48). Όπως επισημαίνει ο Hodge (1998), η αναγνώριση της Κροατίας και της Σλοβενίας το 1991 υπήρξε η πρώτη ένδειξη ανεξαρτησίας της Ευρώπης, αλλά το Ντέιτον επιβεβαίωσε ότι αυτή η ανεξαρτησία ήταν περισσότερο ρητορική παρά στρατηγική.

Το διατλαντικό ρήγμα της περιόδου 1991–1995 είχε διττό αποτέλεσμα. Από τη μια πλευρά, αποκάλυψε τη θεσμική ανεπάρκεια της ΕΕ στον τομέα της ασφάλειας· από την άλλη, λειτούργησε ως ισχυρό κίνητρο για θεσμική εμβάθυνση. Η ταπεινωτική εμπειρία της Βοσνίας οδήγησε τα κράτη-μέλη να αναγνωρίσουν την ανάγκη δημιουργίας μιας αυτόνομης ευρωπαϊκής στρατηγικής ικανότητας. Ήδη από το 1996, με τη Διακήρυξη της Βερολίνο-Δυτικής Ευρώπης, θεσμοθετήθηκε η δυνατότητα της ΕΕ να χρησιμοποιεί τα επιχειρησιακά μέσα της ΔΕΕ για ειρηνευτικές αποστολές, ενώ η Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) κατοχύρωσε επισήμως την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ). Με άλλα λόγια, η αποτυχία στη Γιουγκοσλαβία υπήρξε ο καταλύτης της θεσμικής “μάθησης” που οδήγησε στη σταδιακή γέννηση της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας (ΚΠΑΑ) (Smith 2021, 14).

Η εμπειρία της γιουγκοσλαβικής κρίσης απέδειξε, συνεπώς, ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση στον τομέα της ασφάλειας δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς πολιτική βούληση, επιχειρησιακή αυτονομία και κοινή στρατηγική κουλτούρα. Το διατλαντικό ρήγμα της δεκαετίας του 1990 δεν διέλυσε τη σχέση ΕΕ–ΗΠΑ, αλλά την αναδιτάξε: η Ευρώπη αναγκάστηκε να αναγνωρίσει τα όριά της και να αναζητήσει τρόπους ενίσχυσης της στρατηγικής της αυτονομίας μέσα στο πλαίσιο του ΝΑΤΟ, όχι εναντίον του. Ο Holbrooke (1998, 315) το διατύπωσε χαρακτηριστικά: «Η Ευρώπη έμαθε στη Βοσνία ότι χωρίς ισχύ, η διπλωματία είναι ευσεβής πόθος».

Η γιουγκοσλαβική κρίση δεν ήταν μόνο η πρώτη μεγάλη δοκιμασία της ΚΕΠΠΑ, αλλά και η τελευταία υπενθύμιση της αμερικανικής κηδεμονίας στην ευρωπαϊκή ασφάλεια. Η “Hour of Europe” μετατράπηκε σε “Hour of America”. Παρότι οι Ηνωμένες Πολιτείες ανέλαβαν τελικά να επιβάλουν την ειρήνη, το τίμημα για την Ευρώπη ήταν η απώλεια αξιοπιστίας ως αυτόνομου στρατηγικού δρώντα. Από αυτή την αποτυχία, ωστόσο, γεννήθηκε η συνειδητοποίηση ότι η Ευρώπη οφείλει να αποκτήσει πραγματικές ικανότητες, όχι μόνο οικονομικές και διπλωματικές, αλλά και στρατιωτικές, ώστε να μπορέσει να σταθεί ισότιμα στο διεθνές σύστημα. Ένα από τα σημαντικότερα και πλέον ανησυχητικά συμπεράσματα της έρευνας αφορά τον καταλυτικό ρόλο που έπαιξε η γιουγκοσλαβική κρίση στον επανακαθορισμό των διατλαντικών σχέσεων.

Η αρχική, σχεδόν αλαζονική, φιλοδοξία της Ευρώπης να χειριστεί το ζήτημα ως αποκλειστικά δική της υπόθεση μετατράπηκε σταδιακά σε μια ταπεινωτική συνειδητοποίηση της στρατηγικής της εξάρτησης από τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η κρίση διέψευσε την προσδοκία ότι η Ευρώπη θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ένας αυτόνομος πόλος ασφαλείας στη μεταψυχροπολεμική εποχή.

Όπως αναλύει διεξοδικά ο Larrabee (1994, 18-21), η Γιουγκοσλαβική τραγωδία απέδειξε με τον πιο σκληρό τρόπο ότι η ευρωπαϊκή ασφάλεια παρέμενε, επί της ουσίας, δομικά εξαρτημένη από το ΝΑΤΟ και την αμερικανική στρατιωτική μηχανή. Στα πρώτα στάδια της σύγκρουσης, η αμερικανική κυβέρνηση υπό τον George Bush τήρησε στάση «καλοπροαίρετης αδιαφορίας», αφήνοντας το πεδίο ελεύθερο στους Ευρωπαίους. Ωστόσο, η διστακτικότητα των ΗΠΑ και η παροιμιώδης αδυναμία της ΕΚ να καλύψει το κενό ασφαλείας, δημιούργησαν μια επικίνδυνη στρατηγική ασάφεια. Οι εμπόλεμοι, και ιδιαίτερα η σερβική πλευρά, αντιλήφθηκαν γρήγορα ότι οι ευρωπαϊκές απειλές δεν συνοδεύονταν από αξιόπιστη βούληση για χρήση βίας (use of force), εκμεταλλευόμενοι το κενό για να δημιουργήσουν τετελεσμένα επί του εδάφους.

Η κατάσταση αυτή ανέδειξε το βαθύ χάσμα στρατηγικής κουλτούρας μεταξύ των δύο πλευρών του Ατλαντικού. Σύμφωνα με τον Robert Kagan (2003, 3-7), η κρίση επιβεβαίωσε ότι «οι Αμερικανοί κατάγονται από τον Άρη και οι Ευρωπαίοι από την Αφροδίτη»: η Ευρώπη, εθισμένη στην ειρήνη και την ευημερία, αρνιόταν να αντιμετωπίσει τη σκληρή πραγματικότητα της ισχύος, ενώ οι ΗΠΑ κατανόησαν τελικά ότι μόνο η αποφασιστική στρατιωτική ισχύς θα μπορούσε να τερματίσει τη αιματοχυσία. Η τελική επέμβαση του ΝΑΤΟ και η επίτευξη της Ειρήνης του Ντέιτον (1995) υπό απόλυτη αμερικανική κηδεμονία, δεν ήταν απλώς μια διπλωματική επιτυχία, αλλά μια ηχηρή απόδειξη της ευρωπαϊκής αδυναμίας.

Όπως χαρακτηριστικά έγραψε ο ίδιος ο αρχιτέκτονας της συμφωνίας, Richard Holbrooke (1998, 22-24), στα απομνημονεύματά του: «Ενώ η Ευρώπη κοιμόταν, η Βοσνία πέθαινε». Ο Holbrooke επέκρινε δριμύτατα την ευρωπαϊκή στάση, σημειώνοντας ότι η Ευρώπη επιζητούσε ρόλο υπερδύναμης χωρίς να είναι διατεθειμένη να αναλάβει το ρίσκο και το κόστος που αυτός ο ρόλος συνεπάγεται. Το γεγονός ότι η ειρήνη επιβλήθηκε σε μια αμερικανική αεροπορική βάση στο Οχάιο, μακριά από τις Βρυξέλλες, επιβεβαίωσε με τον πιο ειρωνικό τρόπο τη ρήση της Gnesotto (1994, 7-9) ότι η Ευρώπη παρέμενε ένας «οικονομικός γίγαντας αλλά πολιτικός νάνος».

Η εμπειρία της Γιουγκοσλαβίας κλόνισε συθέμελα την εμπιστοσύνη στην ικανότητα της ΕΚ να δρα ως αυτόνομος πάροχος ασφαλείας (security provider). Αντί να σηματοδοτήσει την αυτονόμηση της Ευρώπης, η κρίση επαναβεβαίωσε την κεντρικότητα του ΝΑΤΟ και την αναγκαιότητα της αμερικανικής ηγεσίας για τη διατήρηση της σταθερότητας στην ευρωπαϊκή ήπειρο.

5.3 Η Αποτυχία ως Καταλύτης: Θεσμική Μάθηση και Μετεξέλιξη

Ωστόσο, θα ήταν ιστορικό σφάλμα να αντιμετωπιστεί η γιουγκοσλαβική εμπειρία μονοδιάστατα, αποκλειστικά ως μια σειρά από διπλωματικές αποτυχίες. Σύμφωνα με τη θεωρία της «θεσμικής μάθησης» (institutional learning) και του ιστορικού θεσμιτισμού, οι μεγάλες κρίσεις λειτουργούν συχνά ως «κρίσιμα σταυροδρόμια» (critical junctures) που ξεμπλοκάρουν διαδικασίες ολοκλήρωσης οι οποίες λίκνιζαν επί δεκαετίες. Υπό αυτό το πρίσμα, η τραγωδία της Γιουγκοσλαβίας λειτούργησε ως ένας βίαιος αλλά αναγκαίος επιταχυντής για την πολιτική ενοποίηση της Ευρώπης.

Το σοκ της αδυναμίας στη Βοσνία κατέστησε σαφές με τον πιο οδυνηρό τρόπο ότι η χαλαρή, διακυβερνητική δομή της Ευρωπαϊκής Πολιτικής Συνεργασίας (EPC) της ΕΚ ήταν δομικά ανεπαρκής για τη διαχείριση κρίσεων στην «πίσω αυλή» της Ευρώπης. Η EPC, λειτουργώντας με τον κανόνα της ομοφωνίας και χωρίς δικά της επιχειρησιακά μέσα, καταδίκασε την Κοινότητα σε ρόλο παθητικού παρατηρητή. Όπως αναλύει η Sonia Lucarelli (2000, 12-15), η γιουγκοσλαβική κρίση ανάγκασε τους Ευρωπαίους ηγέτες να έρθουν αντιμέτωποι με το υπαρξιακό κενό της εξωτερικής τους πολιτικής: συνειδητοποίησαν ότι η οικονομική ενοποίηση δεν αρκούσε για να εγγυηθεί την ασφάλεια και ότι η διεθνής επιρροή απαιτούσε ενιαία φωνή και σκληρά εργαλεία.

Αυτή η συνειδητοποίηση οδήγησε ευθέως και επιτακτικά στην υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ (1992), η οποία μετέτρεψε την Ευρωπαϊκή Κοινότητα σε Ευρωπαϊκή Ένωση και θεσμοθέτησε, για πρώτη φορά, την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ) ως διακριτό πυλώνα δράσης (Zotti 2014, 4-6). Η μετάβαση αυτή δεν ήταν απλώς γραφειοκρατική· ήταν η ομολογία ότι το μοντέλο της «πολιτικής δύναμης» είχε αποτύχει. Το ίδιο το «Χάσμα Ικανοτήτων-Προσδοκιών», όπως το περιέγραψε ο Hill (1993, 321-322), λειτούργησε διαλεκτικά: η ντροπή για την αδυναμία γεφύρωσης του χάσματος στη Βοσνία πίεσε τις κυβερνήσεις να παραχωρήσουν περισσότερες αρμοδιότητες στις Βρυξέλλες, οδηγώντας σταδιακά στη Συνθήκη του Άμστερνταμ και στη δημιουργία του θεσμού του Υπατου Εκπροσώπου. Η αποτυχία στη Γιουγκοσλαβία, ωστόσο, λειτούργησε ως μάθημα θεσμικής αυτογνωσίας για την Ένωση, ενισχύοντας τη βούληση για συγκρότηση της ΚΕΠΠΑ και μετέπειτα της ΚΠΑΑ.

Επιπλέον, όπως παρατηρούν οι Grimm & Mathis (2015, 918-920), η ΕΕ αναγκάστηκε να αναθεωρήσει ριζικά την εργαλειοθήκη της. Η εμπειρία των Βαλκανίων απέδειξε ότι η διπλωματία χωρίς την απειλή βίας είναι αναποτελεσματική απέναντι σε αποφασισμένους εθνικιστές ηγέτες. Αυτό οδήγησε στη σταδιακή ανάπτυξη της Κοινής Πολιτικής Άμυνας και Ασφάλειας (ΚΠΑΑ) και στον καθορισμό των «αποστολών Petersberg» (διαχείριση κρίσεων, ειρηνευτικές αποστολές), ώστε η Ευρώπη να μην εξαρτάται τυφλά από τις ΗΠΑ. Η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης (EEAS) αργότερα, αποτελεί την ευθεία θεσμική απάντηση στα κενά συντονισμού και πληροφόρησης που είχαν παραλύσει την ευρωπαϊκή αντίδραση το 1991 (Henökl 2014, 385-388).

Η έννοια της «στρατηγικής αυτονομίας», που κυριαρχεί στον σύγχρονο ευρωπαϊκό διάλογο, έλκει την καταγωγή της από τα πεδία των μαχών της Κροατίας και της Βοσνίας. Η ανάγκη της Ευρώπης να μπορεί να δρα αυτόνομα, όταν τα συμφέροντα του NATO δεν ταυτίζονται πλήρως με τα δικά της, αναδείχθηκε μέσα από τις στάχτες του Σεράγεβο (Beaucillon 2023, 421-423). Συνεπώς, η αποτυχία στη Γιουγκοσλαβία δεν ήταν το τέλος, αλλά η επώδυνη αρχή της ενηλικίωσης της ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής.

Συνοψίζοντας, η Ευρωπαϊκή Ένωση απέτυχε να προλάβει τον πόλεμο γιατί προσπάθησε να αντιμετωπίσει έναν σκληρό, προ-μοντέρνο πόλεμο εθνικισμού με μετα-μοντέρνα εργαλεία οικονομικής αλληλεξάρτησης. Το ιστορικό μάθημα που αφομοίωσε, όμως, ήταν ότι η «ήπια ισχύς» (soft power) είναι αποτελεσματική μόνο όταν υποστηρίζεται από την αξιόπιστη «σκληρή ισχύ» (hard power) και από μια ενιαία, αποφασιστική πολιτική βούληση.

Βιβλιογραφία

- Allen, David, and Michael Smith. 1990. "Western Europe's presence in the contemporary international arena". *Review of International Studies*, 16(1): 19–37. <https://www.jstor.org/stable/20097206>
- Arikan, Harun. 2013. "The European Union Policy towards the Balkan States in the Post-Cold War Era". *SDU Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, (Special Issue on Balkans). <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117957>
- Bajc, Gorazd, Jernej Osojnik, and Darko Friš. 2019. "Nekateri vidiki mednarodnega priznanja Slovenije s posebnim ozirom na ameriški pogled" [Some aspects of Slovenia's international recognition with particular reference to the American perspective]. *Studia Historica Slovenica*, 19(1): 217–256. <https://doi.org/10.32874/SHS.2019-07>
- Beaucillon, Charlotte. 2023. "Strategic autonomy: A new identity for the EU as a global actor". *European Papers*, 8(1): 428-429.
- Beshku, Klodiana. 2018. "The European Union's Normative Role in the Dissolution of the Ex-Yugoslavia: An Underestimated Contribution". *Law Journal. AL* 5 (January). <https://www.lawjournal.al/?q=article/european-union%E2%80%99s-normative-role-dissolution-ex-yugoslavia-underestimated-contribution>
- Boucher, David. 1998. *Political theories of international relations: From Thucydides to the present*. Oxford: Oxford University Press.
- Burg, Steven L. 1993. "Why Slovenia? ". *Slovene Studies Journal*, 15(1-2): 35–52.
- Capano, Fabio, and Tobias Greiff. 2019. "Challenges to European Unity During Conflict in its Neighbourhood: The Yugoslav Wars". *JIOS*, 10(1). https://journal-iostudies.org/sites/default/files/2022-04/JIOS_Vol10-1_CapanoGreiff.pdf
- Cohen, Lenard J. 1995. *Broken bonds: Yugoslavia's disintegration and Balkan politics in transition* (2nd ed.). Boulder: Westview Press. <https://doi.org/10.4324/9780429495397>

- Council of the European Communities. 1983. "Cooperation Agreement between the European Economic Community and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia". *Official Journal of the European Communities*, L 41: 1–2.
- <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A21983A0214%2801%29&qid=1770485741894>
- Gerbet, Pierre. 2016. "The Vain Attempts of the European Community to Mediate in Yugoslavia." *CVCE.eu* (Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe), University of Luxembourg, published 8/07/2016.
- https://www.cvce.eu/obj/the_vain_attempts_of_the_european_community_to_mediate_in_yugoslavia-en-cf4477b6-87a5-4efb-982d-fb694beac969.html
- Daalder, Ivo H. 1997. *Getting to Dayton: The making of America's Bosnia policy*. Washington: Brookings Institution Press.
- Duchêne, François. 1973. "The European Community and the uncertainties of interdependence ", In *a Nation Writ Large? Foreign-Policy Problems before the European Community*, edited by M. Kohnstamm & w. Hager (pp. 1– 21). London: Macmillan.
- Duke, Simon. 1996. "The second death (or the second coming?) of the WEU". *Journal of Common Market Studies*, 34(2): 167–190. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1996.tb00568.x>
- Genscher, Hans-Dietrich. 1995. *Erinnerungen*. Berlin: Siedler.
- Ginsberg, Roy H. 1999. "Conceptualizing the European Union as an international actor: Narrowing the theoretical capability-expectations gap". *Journal of Common Market Studies*, 37(3): 429–454. <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00172>
- Gnesotto, Nicole. 1994. *Lessons of Yugoslavia* (Chaillot Paper 14). Paris: Institute for Security Studies of the Western European Union.
- <https://www.iss.europa.eu/publications/chaillot-papers/lessons-yugoslavia>
- Gow, James. 1997. *Triumph of the Lack of Will: International Diplomacy and the Yugoslav War*. London: Hurst & Co.
- Grimm, Sonja, and Okka Lou Mathis. 2015. "Stability first, development second, democracy third: The European Union's policy towards the post-conflict Western

Balkans, 1991–2010". *Europe-Asia Studies*, 67(6): 916– 947.

<https://doi.org/10.1080/09668136.2015.1055237>

Henökl, Thomas E. 2014. "The European External Action Service: Torn apart between several principals or acting as a smart 'double-agent'?" *Journal of Contemporary European Research*, 10(4): 381–401.

https://www.researchgate.net/publication/288689961_The_European_External_Action_Service_Torn_Apart_Between_Several_Principals_or_Acting_as_a_Smart_'Double-agent'

Hill, Christopher. 1993. "The Capability–Expectations Gap, or Conceptualizing Europe's International Role. *Journal of Common Market Studies*, 31(3): 305–328.

<https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1993.tb00466.x>

Hill, Christopher, and Karen E. Smith, eds. 2000. "*European Foreign Policy: Key Documents*". London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203444429>

Hodge, Carl Cavanagh. 1998. "Botching the Balkans: Germany's recognition of Slovenia and Croatia". *Ethics & International Affairs*, 12(1): 1–18. <https://doi.org/10.1111/j.1747-7093.1998.tb00035.x>

Hodge, Carl Cavanagh. 2006. "*Britain and the Balkans: 1991 until the present*". London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203494967>

Hoffmann, Stanley. 2000. "*The European Sisyphus: Essays on Europe, 1964-1994*". Boulder: Westview Press.

Holbrooke, Richard. 1998. "*To end a war*". New York: Random House.

Howorth, Jolyon. 2001. "European security and defence policy: The quest for purpose". *European Foreign Affairs Review*, 6(2): 43–62.

https://www.researchgate.net/publication/345109154_15_The_European_Union's_Security_and_Defence_Policy_The_Quest_for_PurposeThe_Quest_for_Purpose

Jopp, Mathias, ed. 1994. *The Implications of the Yugoslav Crisis for Western Europe's Foreign Relations (Chaillot Paper17)*. Paris: Institute for Security Studies of the

- Western European Union. <https://www.iss.europa.eu/publications/chaillot-papers/implications-yugoslav-crisis-western-europes-foreign-relations>.
- Kagan, Robert. 2003. *Of paradise and power: America and Europe in the new world order*. New York: Knopf.
- Kaldor, Mary. 1999. "New and old wars: Organized violence in a global era". Cambridge: Polity Press.
- Keil, Soeren, and Bernhard Stahl. 2023. "Between the Balkans and Europe: The State/Nation Problem in the Post-Yugoslav States". *Journal of Intervention and Statebuilding*, 17(2): 119-135. <https://doi.org/10.1080/17502977.2023.2180723>
- Kofos, Evangelos. 1993. "Nationalism and communism in Macedonia: Civil conflict, politics of mutation, national identity". New York: Aristide D. Caratzas.
- Larrabee, F. Stephen. 1994. "Implications for transatlantic relations". In M. Jopp (Ed.), *The Implications of the Yugoslav Crisis for Western Europe's Foreign Relations* (Chaillot Paper 17, pp. 12-25). Paris: Institute for Security Studies of the Western European Union. <https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/cp017e.pdf>
- Larsen, Henrik. 2002. "The EU: A global military actor?". *Cooperation and Conflict*, 37(3): 283–302. <https://doi.org/10.1177/0010836702037003673>
- Larsen, Henrik. 2017. *Gaps in EU Foreign Policy: The Role of Concepts in European Studies*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-349-95166-6>
- Lavdas, Kostas A. 1996. "The European Union and the Yugoslav Conflict: Crisis Management and Re- Institutionalization in Southeastern Europe". *Journal of Political & Military Sociology*, 24(2): 209-232.
- Lucarelli, Sonia. 2000. *Europe and the breakup of Yugoslavia: A political failure in search of a scholarly explanation*. The Hague: Kluwer Law International.
- Manners, Ian. 2002. "Normative Power Europe: A contradiction in terms?". *Journal of Common Market Studies*, 40(2): 235–258. <https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353>
- Meier, Viktor. 1999. *Yugoslavia: A history of its demise*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203981863>

- Silber, Laura, and Allan Little. 1997. *"Yugoslavia: Death of a nation"*. London: Penguin Books.
- Sjöstedt, Gunnar. 1977. *"The External Role of the European Community"*. Farnborough: Saxon House.
- Smith, Michael. 2021. *"EU foreign policy in a changing world"*. Cambridge: Polity Press.
- Taylor, Paul. 1982. "The European Communities as an Actor in International Society ". *Journal of European Integration*, 6(1). <https://doi.org/10.1080/07036338208428828>
- Tziampiris, Aristotle. 2000. "Greece, European political cooperation and the Macedonian question". Aldershot: Ashgate Press. <https://doi.org/10.4324/9781315185583>
- Veremis, Thanos. 1995. *"Greece's Balkan entanglement"*. Athens: ELIAMEP-YALCO.
- Woodward, Susan L. 1995. *"Balkan tragedy: Chaos and dissolution after the Cold War"*. Washington: The Brookings Institution.
- Zielonka, Jan. 1998. *"Explaining Euro-paralysis: Why Europe is unable to act in international politics"*. London: Macmillan Press.
- Zimmermann, Warren. 1996. *"Origins of a catastrophe: Yugoslavia and its destroyers"*. New York: Times Books.
- Zotti, Antonio. 2014. "The relations between the EEAS and the European Commission in the EU's foreign policy system" (GREEN Policy Brief No. 34). *Global Re-ordering: Evolution through European Networks*. <https://cris.unu.edu/relations-between-eeas-and-european-commission-eus-foreign-policy-system>